

วัฒนธรรมเก็บสะสม: ข้อเสนอ วิวาทะและพัฒนาการ

ศาสตราจารย์ ดร.นิติ ภาวีครพันธ์

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำนำ

สาระสำคัญที่จะอภิปรายในบทความนี้คือแนวคิดหรือสมมติฐานและข้อถกเถียงบางประการในวงวิชาการด้าน “วัฒนธรรมเก็บสะสม” (Collecting Culture) โดยใช้กรณีศึกษาในสังคมตะวันตกเป็นตัวอย่าง เพื่อให้เห็นถึงที่มาหรือจุดเริ่มต้นและพัฒนาการของการเก็บสะสม รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมเก็บสะสมกับเรื่องอื่น เช่น พิพิธภัณฑสถาน การพักผ่อนหย่อนใจ ชนชั้น เป็นต้น

อนึ่ง ผมควรระบุด้วยว่าเนื้อหาและประเด็นต่าง ๆ ที่จะอภิปรายในที่นี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย/งานเขียนที่เคยตีพิมพ์แล้ว¹ แม้ว่าผลงานชิ้นนั้นจะครอบคลุมสาระและประเด็นในการอภิปรายที่มีรายละเอียดมากกว่า โดยใช้กรณีศึกษาในประเทศไทยเป็นตัวอย่าง ซึ่งทำให้เห็นความเฉพาะและความแตกต่างจากกรณีศึกษาในสังคมตะวันตกก็ตาม แต่เนื่องจากเป็นผลงานที่ผมเขียนไว้หลายปีแล้ว เนื้อหาบางส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องแนวคิดและวิวาทะ อาจไม่ทันสมัยเท่าที่ควร ทว่า ด้วยความหวัง (และความคิดที่อาจเข้าข้าง

ตัวเอง?) ว่าสาระสำคัญบางประการในบทความนี้ เช่น เรื่องการเริ่มต้นของการเก็บสะสม ข้อเสนอเรื่อง “ใจรัก” และ “กำไร” เป็นต้น อาจยังไม่ล้ำสมัยนัก²

นอกจากนี้ ผมได้ปรับปรุงบทความนี้ด้วยการเขียนแก้ไขรายละเอียดในบางเรื่อง และได้เพิ่มเติมสองประเด็นที่คิดว่าสำคัญ ได้แก่ เรื่องความละเอียดแห่งยุคสมัยและวัตถุประสงค์ที่ไม่มีใครต้องการ และเรื่องวัตถุประสงค์ที่มิใช่ทางการเมือง แต่ดูไร้ค่าเชิงเศรษฐกิจ ซึ่งจะปรากฏในตอนท้ายของบทความ ประเด็นแรกเป็นกรณีที่เกิดขึ้นในประเทศนิวซีแลนด์ เป็นเรื่องที่โต้แย้งกันอย่างมากและยังหาข้อยุติไม่ได้ ส่วนประเด็นที่สองเป็นเรื่องที่สอดคล้องกับสถานการณ์ทางสังคมและการเมืองไทยในปัจจุบัน ในความเห็นของผม ทั้งสองประเด็นเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมเก็บสะสมอย่างลึกซึ้ง ทำให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างเหตุผลทางสังคม-วัฒนธรรมและการเมืองกับวัตถุประสงค์ (ที่ควรหรือไม่ควรเก็บสะสม) และความเปลี่ยนแปลงทางความคิดเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ที่เก็บสะสม ผมจึงคิดว่าน่าจะมีประโยชน์ต่อนักศึกษาหรือผู้ที่สนใจในเรื่องวัฒนธรรมเก็บสะสม

ทำไมจึงเก็บสะสม?

หากกล่าวอย่างกว้าง ๆ วัฒนธรรมเก็บสะสมคงเกิดขึ้นด้วยเหตุผลส่วนตัว ซึ่งอาจแตกต่างกันไปตามปัจเจกชนแต่ละคน และเหตุผลที่สัมพันธ์กับเงื่อนไขทางสังคม-วัฒนธรรมและเศรษฐกิจในแต่ละสังคม ดังนั้น วัตถุประสงค์ของผู้คนทั้งหลายสะสมจึงมีหลากหลายชนิดหลายลักษณะ มากมายจนอาจกล่าวได้ว่าไม่มี

² ผมตระหนักดีว่าจารีตเรื่องการถกเถียงเชิงวิชาการด้านสังคมศาสตร์ในสังคมตะวันตกนั้น มีความเข้มข้น บางประเด็นก็ค่อนข้างรุนแรง และบ่อยครั้งที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้บางประเด็นอาจล้ำสมัยได้ แต่เนื้อหาสาระในบทความนี้กล่าวถึงภูมิหลังและพัฒนาการในบางระดับของเรื่องวัฒนธรรมเก็บสะสม ผมจึงคิดว่าน่าจะยังมีประโยชน์สำหรับผู้ที่สนใจในเรื่องนี้

วัตถุอะไรที่ไม่ถูกเก็บสะสม แม้แต่เครื่องมือเครื่องใช้ด้านการเกษตรก็ยังมีคนสะสม มีตัวอย่างที่น่าทึ่งในมลรัฐเวอร์มอนต์ สหรัฐอเมริกา ชายชราวัย 86 ปี นาม Fred Webster เก็บสะสมเครื่องมือที่ใช้ในฟาร์มไว้มากถึง 1,500 ชิ้น ซึ่งมีทั้งรถแทรกเตอร์เก่า รถม้า รถเลื่อน ล้อ รถเทียมม้าบรรทุกโรงศพ เลื่อยชนิดต่าง ๆ รวมทั้งเลื่อยที่ใช้แรงม้าในการทำงาน เครื่องซักผ้าแบบเก่าและเครื่องยนต์เก่าอีกหลายประเภท เฒ่าเฟรดให้สัมภาษณ์ว่าตนเองเกรงว่าเมื่อเสียชีวิตลง จะไม่มีใครอนุรักษ์เครื่องมือเครื่องใช้เหล่านี้ไว้ให้ชนรุ่นหลัง³ แกจึงตัดสินใจเก็บสะสมวัตถุเหล่านี้

แต่ดูเหมือนว่าความประหลาดแบบเฒ่าเฟรดอาจเป็นเรื่องปกติในสังคมอเมริกา เช่น ในชุมชนใกล้พรมแดนระหว่างสหรัฐอเมริกาและเม็กซิโก มีชาวบ้านสะสมปืนนานาประเภทต่างขนาดไว้เป็นจำนวนมาก บางคนสะสมทั้งปืนพกปืนลูกซองและปืนยาวไรเฟิลสารพัดขนาดเพื่อการล่าสัตว์และยิงเป้าเล่นมากถึง 100 กระบอก โดยให้เหตุผลว่าการสะสมปืนก็เหมือนกับการที่คนเล่นกอล์ฟมีไม้กอล์ฟต่างขนาดไว้ตีลูกกอล์ฟในสถานการณ์และระยะทางต่าง ๆ⁴

ทว่า ในวัฒนธรรมเก็บสะสม บ่อยครั้งที่นักสะสมต้องเป็นคนที่เรียนรู้ด้วยตนเอง (autodidact) ทว่า ปัญหาใหญ่ของพวกเขาไม่ใช่เพียงต้องศึกษา

³ Lisa Rathke, "Collector seeks help preserve his collection", "Rural artifacts. 1,500-piece collection", Bangkok Post Outlook 29 November 2007, p. O2

⁴ Tim Gaynor, "A lot like golf. For some in US, guns are a hobby like any other", Bangkok Post Outlook 26 March 2008, p. O3, อ่านจากคำสัมภาษณ์ ผมรู้สึกว่าคุณที่สะสมปืนเป็นจำนวนมากนี้มีได้มีปืนไว้ในครอบครองด้วยความสนใจหรือชอบเท่านั้น แต่ด้วย "ความกลัว" ภัยที่อาจเกิดขึ้นจากคนอื่น จึงต้องมีปืนไว้ป้องกันภัยเหล่านั้นด้วย นักสะสมกลุ่มนี้ดูจะเข้าใจว่าโลกที่แวดล้อมตัวเขาแฝงไว้ด้วย "ภัย-อันตราย" ที่อาจสยบได้ด้วยปืนเท่านั้น - ดูคำสัมภาษณ์ที่อ้างถึงคำพูดของเหมา เจ๋อตุงที่ว่า "อำนาจเกิดจากปากกระบอกปืน"

ค้นคว้าด้วยตัวเองเท่านั้น หากพวกเขาายังต้องคิดค้นระบบในการเก็บสะสม การจัดหมวดหมู่และการแยกประเภทวัตถุที่ตนสะสมเองด้วย⁵ ด้วยเหตุนี้ การเก็บสะสมของปัจเจกชนแต่ละคนจึงสัมพันธ์กับเหตุผลส่วนตัว การเรียนรู้ การประยุกต์/ดัดแปลง ฯลฯ ส่งผลให้วัฒนธรรมเก็บสะสมเป็นเรื่องที่ซับซ้อน และไม่มากนัก้อย มีความเฉพาะของการเป็นปัจเจกชน

นอกจากนี้ วัฒนธรรมเก็บสะสมยังเกี่ยวข้องกับเวลาหรือยุคสมัยอีกด้วย วัตถุ/สิ่งของที่นิยมสะสมกันในสมัยหนึ่งจึงอาจไม่เป็นที่นิยมในอีกสมัยหนึ่ง ก็ได้ Keith S. Thomson ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์มหาวิทยาลัยอ็อกซ์ฟอร์ด เสนอความเห็นที่คนเราเก็บสะสมสิ่งของด้วยหลายเหตุผล เช่น เพื่อมีไว้ (ในครอบครอง) เพื่ออนุรักษ์ เพื่อศึกษาหรือประกอบการสอน บ้างก็เพื่อบริจาค (ให้แก่คนหรือสถาบันอื่น) ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ชนชั้นกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชนชั้นกลางที่ร่ำรวยมาก เติบโตและรุ่งเรืองอย่างเห็นได้ชัดในสังคมตะวันตก การเป็นชนชั้นสูงจึงถูกนิยามใหม่บนฐานของความร่ำรวยและอิทธิพล (influence) ว่าสำคัญกว่าเรื่องเทือกเถาเหล่ากอ ครอบครัวหรือตระกูล การมีทรัพย์สินไว้ในครอบครอง (possessions) จึงกลายเป็นเรื่องสำคัญ และการครอบครองทรัพย์สินในโลกแห่งปัญญาก็สำคัญยิ่งกว่าทรัพย์สินในโลกแห่งพาณิชย์การ ดังนั้น ศิลปกรรมจึงเป็นที่ประสงค์ของชนชั้นเศรษฐีในยุคนั้น ไม่ใช่เรือยอชต์หรือม้าแข่ง⁶

⁵ Steven M. Gelber, *Hobbies: Leisure and the Culture of Work in America* (New York: Columbia University Press, 1999), p. 79

⁶ Keith S. Thomson, *Treasures on Earth: Museums, Collections and Paradoxes* (London: Faber and Faber, 2002), p. 28

อย่างไรก็ตาม มีข้อเสนอว่าการเก็บสะสมอาจเกิดขึ้นด้วยเหตุผลส่วนตัว และด้านเศรษฐกิจ-การค้าควบคู่กันก็ได้ Paul van der Grijp นักมานุษยวิทยา ชาวดัตช์ ผู้สร้างแนวคิดเรื่อง “ใจรัก” (passion) และ “กำไร” (profit)⁷ จากการศึกษาเกี่ยวกับนักสะสมแสตมป์ในประเทศเนเธอร์แลนด์ เขาสังเกตว่า นักสะสมแสตมป์จะเก็บสะสมควบคู่กันไปกับการแลกเปลี่ยนซื้อขายแสตมป์กับ นักสะสมแสตมป์คนอื่น ๆ จึงเน้นศึกษาความแตกต่างระหว่างการเป็นนักสะสม กิ่งผู้ค้าแสตมป์สมัครเล่น (amateur dealers)⁸ และผู้ค้าแสตมป์อาชีพ (professional dealers) โดยใช้แนวคิดทางมานุษยวิทยาเศรษฐกิจ (economic anthropology) ในการศึกษาแล้วเสนอว่าวงการสะสมแสตมป์ในประเทศเนเธอร์แลนด์เป็น วงการที่มีความสำคัญด้านเศรษฐกิจ เพราะอาจจัดกิจกรรมการซื้อขาย แลกเปลี่ยนในหมู่นักสะสมแสตมป์ว่าเป็น “เศรษฐกิจใต้ดิน” (underground economy)⁹ ที่มีการไหลเวียนของเงินตราในกิจกรรมเหล่านี้จำนวนมากทีเดียว

⁷ Paul van der Grijp, “Passion and Profit: The World of Amateur Traders in Philately”, *Journal of Material Culture* 7:1 (2002), 23-47, หลังจากนั้นเขาได้พัฒนาความคิดและ ประเด็นสำคัญในบทความนี้นำไปเขียนเป็นหนังสือชื่อ *Passion and Profit: Towards an Anthropology of Collecting* (Comparative Anthropological Studies in Society, Cosmology and Politics) (Lit Verlag, 2007)

⁸ ผมใช้คำว่า “นักสะสมกิ่งผู้ค้าแสตมป์” แทนคำในภาษาอังกฤษที่แวน เดอ กริ์จับใช้ เช่น คำว่า “amateur dealer”, “philately amateur trade” เพราะในกรณีศึกษาของเขานักสะสม แสตมป์จะเก็บสะสมและบางครั้งก็แลกเปลี่ยน รับซื้อหรือขายแสตมป์เมื่อเห็นว่าตนจะมี กำไรหรือได้แสตมป์ที่ตนสนใจอยากได้ไว้ในกรรวบรวมวัตถุมาเก็บสะสม (collections) หรือด้วยสาเหตุอื่น ในความเห็นของเขา นักสะสมแสตมป์มีได้ตั้งหน้าตั้งตาเก็บสะสม เพียงเท่านั้น อย่างไรก็ตาม เพื่อความสะดวกและกระชับ ผมจะใช้คำว่า “นักสะสม แสตมป์” แทนคำว่า “นักสะสมกิ่งผู้ค้าแสตมป์” ซึ่งเป็นความหมายที่แท้จริง

⁹ Ibid., p. 24, หรือเราอาจเรียก “เศรษฐกิจใต้ดิน” ว่าเป็น “เศรษฐกิจนอกระบบ” (informal economy) ก็ได้ เนื่องจากการสะสมแสตมป์มีได้ถูกพิจารณาว่าเป็นกิจกรรมของเศรษฐกิจ ในระบบ (formal economy)

โดยกล่าวว่าจากกรณีศึกษาของเขาพบว่ารายได้จากการแลกเปลี่ยนซื้อขายแอสแตมป์มีตั้งแต่ 90 ปอนด์ถึง 50,000 ปอนด์ต่อปี¹⁰ ดังนั้นในความเห็นของเขา การศึกษาด้านการพักผ่อนหย่อนใจ (leisure studies) จึงอาจให้ความสนใจในมุมมองด้านเศรษฐกิจได้ อย่างไรก็ตาม เขาตั้งข้อสังเกตว่าไม่มีนักสะสมแอสแตมป์สมัครเล่นคนใดที่เข้าร่วมกิจกรรมการสะสมแอสแตมป์เพียงเพื่อเงินเท่านั้น หากทำด้วยความชอบหรือมี “ใจรัก” อยากทำอยากเก็บ การสะสมแอสแตมป์จึงมีเหตุผลเรื่องอารมณ์ “ใจรักร่วมกัน” (common passion)¹¹ ในหมู่นักสะสมแอสแตมป์สมัครเล่น นอกจากนี้ การที่นักสะสมแอสแตมป์ผู้มี “ใจรัก” ทุ่มเททั้งเวลา พลังงาน และเงินทองในการสะสมแอสแตมป์ยังเป็นเรื่องของ “การเสียสละที่เพลิดเพลิน” (pleasant sacrifices)¹² (หมายถึงเป็นการเสียสละที่นักสะสมยอมทำด้วยความพึงพอใจ) อีกด้วย และคงไม่ผิดนักถ้าจะกล่าวว่าเหตุผลหนึ่งที่นักสะสมแอสแตมป์ชอบหรือมีใจรักในกิจกรรมนี้เพราะเธอหรือเขาอยากมี “ของสวย ๆ งาม ๆ” (nice things) ไว้ในครอบครอง¹³

แวน เดอ กริจ์ปตั้งข้อสังเกตอีกว่าการเป็นนักสะสมแอสแตมป์สมัครเล่นมีความหมายที่ควบคู่กันอยู่ 2 ประการ คือการมี “ใจรัก” ในการสะสมแอสแตมป์และไม่ได้ทำเป็นอาชีพ (non-professional) ดังนั้น นักสะสมแอสแตมป์สมัครเล่นจึงมุ่งในการเก็บสะสมเป็นสิ่งแรกและการแลกเปลี่ยนซื้อขายแอสแตมป์เป็นเรื่องรอง และแม้ว่าพวกเขาจะไม่ได้เก็บสะสมแอสแตมป์เป็นอาชีพก็ตาม แต่อาจมีรายได้พิเศษจากการแลกเปลี่ยนหรือซื้อขายแอสแตมป์เป็นครั้งคราว ประการสำคัญ

¹⁰ Ibid., p. 25

¹¹ Ibid., ซึ่งเขาตัดแปลง/ประยุกต์มาจากแนวคิดเรื่อง “passions ordinaires” ของนักคิดชาวฝรั่งเศสนาม Christian Bromberger

¹² Ibid., p. 29

¹³ Ibid., p. 30

คือนักสะสมแสดมภ์สมัครเล่นเป็นผู้ที่ทำให้วงการสะสมแสดมภ์คึกคักมีชีวิตชีวา¹⁴ เขาให้ความเห็นเพิ่มเติมว่าเราสามารถแบ่งระดับของความเป็นมืออาชีพ (professionalization) ของนักสะสมแสดมภ์สมัครเล่นได้ 2-3 ประการ ได้แก่ การพิจารณาในเรื่องเวลาที่ใช้ในการเก็บสะสม (time investment) ปริมาณและชนิดของสินค้า (quantity and content of merchandise)¹⁵ และรายได้จากการเก็บสะสม¹⁶ ในเรื่องเวลานั้น ถ้าใช้เวลาในการทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเก็บสะสมแสดมภ์มากก็อาจจัดว่านักสะสมผู้นั้นมีแนวโน้มในการเก็บสะสมเป็นอาชีพมากขึ้น ทั้งนี้ รวมถึงเวลาที่นักสะสมใช้ในการเดินทางไป “ตลาด” (markets) หรือสถานที่จัดแสดงหรือซื้อขายแลกเปลี่ยนแสดมภ์ในแต่ละปี นอกจากนี้ “ระยะทาง” ในการเดินทางและปริมาณของสมุดเก็บหรืออัลบั้มแสดมภ์ที่นำไปตลาดก็อาจถือเป็นมาตรฐานหนึ่งในการวัดได้เช่นกัน กล่าวคือยิ่งเดินทางไกลหรือนำอัลบั้มแสดมภ์ติดตัวไปตลาดมากขึ้นเท่าใดก็ยิ่งมีความเป็นอาชีพมากขึ้นเท่านั้น ส่วนเรื่องรายได้ก็ค่อนข้างชัดเจน คือยิ่งมีรายได้มากขึ้นการเก็บสะสมแสดมภ์ก็กลายเป็นอาชีพมากขึ้น¹⁷

นอกจากนี้ เขายังกล่าวถึงแบบจำลอง (models) ซึ่งอาจประยุกต์ใช้กับนักสะสมแสดมภ์ได้ 3 รูปแบบ ได้แก่ แบบพ่อค้า แบบนักลงทุนหรือแบบนักเก็งกำไร ดังนี้

ก. แบบพ่อค้า (merchant type) อาจเป็นผู้ที่มีใจรักในแสดมภ์ แต่ก็จะปฏิบัติคล้ายผู้ประกอบการรายย่อยในการทำกำไรจากการซื้อและขายแสดมภ์พร้อมกันนี้เองเขาก็เก็บสะสมแสดมภ์ไปด้วย

¹⁴ Ibid., p. 40

¹⁵ “สินค้า” หรือ “merchandise” ในที่นี้หมายถึงวัตถุที่เก็บสะสมที่อาจซื้อขายแลกเปลี่ยนได้ - นิติ

¹⁶ Ibid., p. 33

¹⁷ Ibid., pp. 33-34

ข. แบบนักลงทุน (investor type) ส่วนใหญ่มักคิดว่าแสดมภ์เป็นเสมือนประกันชีวิต (life insurance) หรือรายได้ประจำปี (annuity) ประเภทหนึ่งที่มีมูลค่าเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และในที่สุดก็จะกลายเป็นสิ่งของที่แลกเปลี่ยนเป็นเงินตราได้ (monetarized) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามวัยชรา แต่กว่าจะถึงวันนั้นเขาหรือเธอผู้นั้นก็อาจเพลิดเพลินกับการเก็บสะสมในฐานะที่เป็นกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจ (leisure activity) ได้ด้วย

ค. แบบนักเก็งกำไร (speculator type) คือผู้ที่มักจะซื้อถูกแต่ขายแพงด้วยจุดประสงค์เพื่อการทำกำไรโดยมิได้สนใจในการเก็บสะสม¹⁸

แต่การเก็บสะสมมิใช่เป็นเพียงการพักผ่อนหย่อนใจที่เพลิดเพลินหรือเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น หากยังเป็นเรื่องที่มีการแข่งขัน จึงต้องอาศัยประสบการณ์ ไหวพริบและทักษะในการค้นหาตามล่าวัตถุที่ตนต้องการ มีการต่อรองเพื่อแลกเปลี่ยนหรือซื้อวัตถุที่ตนต้องการ ปัจจุบันแต่ละคนต้องมีความอดุทธหาหวิริยะ ในแง่นี้โลกของนักสะสมจึงไม่แตกต่างจากโลกของนักธุรกิจมากนัก ดังที่มีผู้เชี่ยวชาญด้านการเก็บสะสมเคยกล่าวไว้ว่านักสะสมต้องให้ได้มาซึ่งของที่ดีที่สุดด้วยราคาที่ต่ำเท่าที่จะต่ำได้ ต้องใช้ความรู้ของเขาในการชั่งชั่งจากคนแปลกหน้าผู้ไร้เดียงสาโดยไม่รู้สึกละอายใจที่ได้ทำเช่นนั้น¹⁹

นอกจากนี้ นักสะสมดูจะมีคุณลักษณะที่สำคัญอีกอย่างน้อย 2 ประการประการแรก มีความรู้สึกภาคภูมิใจในการเป็นเจ้าของ (pride of ownership)²⁰ นักสะสมจะรู้สึกปลื้มในวัตถุของตนที่เก็บสะสมไว้ว่าล้ำค่า มีราคาหรือ

¹⁸ แบบจำลองทั้งสามนี้ประยุกต์มาจากข้อเสนอของ Steven M. Gelber – ดู Ibid., p. 36

¹⁹ เป็นความเห็นของ Douglas and Elizabeth Rigby ซึ่งอ้างถึงใน Gelber, *Hobbies: Leisure and the Culture of Work in America*, p. 112

²⁰ George R. Bodmer, “A. S. W. Rosenbach: Dealer and Collector”, *The Lion and the Unicorn* 22:3 (September 1998), p. 280

เป็นวัตถุที่หาได้ยากที่น้อยคนจะมี ความรู้สึกเช่นนี้ทำให้นักสะสมส่วนใหญ่เกิดความพยายามในการแสวงหาวัตถุที่ตนต้องการมาเก็บสะสมไว้ในครอบครอง ประการที่สอง นักสะสมนอกจากจะมี “ใจรัก” แล้วยังต้องมีความรับผิดชอบด้วย นักสะสมกึ่งผู้ค้าหนังสือชาวอเมริกันนาม Dr. A. S. W. Rosenbach ผู้มีอายุอยู่ระหว่าง ค. ศ. 1876-1952 เป็นตัวอย่างที่ดีของนักสะสมที่สามารถประสมประสานทั้งสองสิ่งเข้ากันได้เป็นอย่างดี เขาไม่เพียงแต่สะสมหนังสือทั้งเก่าและใหม่ด้วยความเสนาหา หากบ่อยครั้งยังบริจาคหนังสือเป็น “ชุดเก็บสะสม” (collections) เป็นชุด ๆ ให้แก่ห้องสมุดสาธารณะตามที่ต่าง ๆ อีกด้วย ในปี 1928 เขาซื้อหนังสือเรื่อง Alice's Adventures under Ground จากการประมูลขาย ด้วยราคา 15,400 ปอนด์และเสนอขายให้แก่ British Museum ในราคาเดียวกันโดยไม่คิดกำไร แต่เมื่อไม่ได้รับคำตอบใดๆ เขาจึงนำหนังสือเล่มนี้กลับสหรัฐอเมริกาไปแสดงตามห้องสมุดต่าง ๆ ในเมืองฟิลาเดลเฟีย บอสตัน วอชิงตัน นิวยอร์ก หลังจากนั้น เขาได้ขายหนังสือให้แก่นักสะสมหนังสือผู้หนึ่ง ภายหลังจากที่นักสะสมผู้นั้นเสียชีวิตลง เขาก็เป็นตัวตั้งตัวตีในการเรียกรไ้เงิน บริจาคซื้อหนังสือด้วยราคา 50,000 ดอลลาร์สหรัฐฯ แล้วบริจาคหนังสือเล่มที่ว่านี้ให้แก่พิพิธภัณฑ์บริติช ดอกเตอร์โรเซนบัคเป็นนักสะสมน้อยคนที่มีความสามารถขั้นดีเลิศในการผสมผสานการมี “ใจรัก” ในวัตถุที่เก็บสะสมกับความรับผิดชอบต่อสังคม ควบคู่ไปกับการทำ “กำไร”²¹

วัตถุและความหมาย

คำว่า “วัตถุ” และ “สิ่งของ” ในภาษาไทยมีความหมายเดียวกัน²² แต่ในภาษาอังกฤษ คำที่หมายถึงวัตถุหรือสิ่งของมีหลายคำ แต่ละคำก็ดูจะมีความหมายเฉพาะบางประการ เช่น คำว่า “thing” โดยทั่วไปหมายถึงวัตถุหรือ

²¹ Ibid., p. 281

²² ดู พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า 747 สำหรับคำว่า “วัตถุ” และหน้า 821 สำหรับ “สิ่ง, สิ่งของ”

สิ่งของ (object) แต่หากเป็นนามพหูพจน์อาจหมายถึงของที่อยู่ในการครอบครอง หรือเครื่องมือเครื่องใช้ (possessions/equipment) หรือสถานการณ์ (situation) หรือสิ่งของเฉพาะบางจำพวก หรืออาจหมายถึงสิ่งมีชีวิต (creature)²³ ตำราบางเล่มระบุว่า “thing” เป็นคำที่ใช้ในชีวิตประจำวัน หมายถึงวัตถุหรือสิ่งของทั่วไป

ส่วนคำว่า “object” ก็มีความหมายคล้ายคลึงกับ “thing” ที่ใช้กันปกติ และในวงวิชาการ²⁴ แต่ในทางวิชาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมานุษยวิทยา หรือด้านที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ วัตถุหรือสิ่งของที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นจะมีนัยของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับวัตถุบางประการแฝงอยู่เสมอ

นอกจากนี้ ยังมีการใช้คำว่า “specimen” ซึ่งหมายถึงตัวอย่าง รวมหมายถึงตัวอย่างของสิ่งมีชีวิตทั้งสัตว์และพืช และตัวอย่างของเลือด²⁵ เป็นต้น แต่เพียร์สได้ขยายความของคำว่า “specimen” ว่ามีนัยถึงตัวอย่างที่เลือกสรรมาจากกลุ่มที่ใหญ่กว่า ในการคัดเลือกนี้เป็นกระบวนการที่ทำให้วัตถุตามธรรมชาติ (เช่นสิ่งมีชีวิต – นิต) กลายเป็นวัตถุที่มนุษย์กำหนดความหมายขึ้น เป็นวัตถุที่มีความหมายตามประวัติศาสตร์ธรรมชาติ (natural history objects) และสำหรับ “ชุดเก็บสะสม” (collections)²⁶

ส่วนคำว่า “artefact” หมายถึงวัตถุที่สร้างขึ้นโดยบุคคล (person) และมีนัยของคุณประโยชน์เชิงประวัติศาสตร์หรือวัฒนธรรม²⁷ หรือวัตถุที่ประดิษฐ์ขึ้นอย่างมีศิลปะหรือทักษะ ดังนั้น จึงมีความหมายที่แคบกว่าคำอื่น ๆ²⁸

²³ A. S. Hornby, *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English* (Oxford: Oxford University Press, 2005 [seventh edition]), pp. 1593-1594

²⁴ Susan M. Pearce, *Museums, Objects and Collections: A Cultural Study* (Leicester and London: Leicester University Press, 1992), p. 6

²⁵ Hornby, *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, p. 1469

²⁶ Pearce, *Museums, Objects and Collections: ...*, pp. 5-6

²⁷ Hornby, *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, p. 72

²⁸ Pearce, *Museums, Objects and Collections: ...*, p. 6

แนวคิดและพัฒนาการของวัฒนธรรมเก็บสะสม

ไม่ยากนักที่จะนิยาม “การเก็บสะสม” (collecting) ว่าคืออะไร Russell Belk นักวิชาการผู้สนใจในเรื่องนี้เสนอว่าหากนิยามว่าการเก็บสะสมเป็นการบริโภค การเก็บสะสมก็เป็นการบริโภคที่เฉพาะแบบประเภทหนึ่ง เพราะการบริโภคมีความหมายในแง่ใช้ให้หมด สวาปามหรือเผาผลาญ ตรงกันข้าม การเก็บสะสมก็มีนัยเกี่ยวกับการเก็บ อนุรักษ์และการสะสม แต่ก็ยากที่จะนิยาม การเก็บสะสมให้ชัดเจน ส่วนหนึ่งเพราะมันขึ้นอยู่กับบุคคลที่สะสม สำหรับคน ๆ หนึ่ง อาหารหนึ่งมื้ออาจหมายถึงการสวาปามอาหารและเครื่องดื่มให้หมด แต่สำหรับอีกคนอาจกินความถึงประสบการณ์ทางสังคมและความเอร็ดอร่อยที่ต้องจดจำ การเก็บสะสมบางประเภท เช่น ไวน์ซึ่งเป็นทั้งวัตถุที่ต้องสะสมและบริโภค ด้วยเหตุนี้ เบลค์จึงนิยามการเก็บสะสมว่าเป็นกระบวนการที่มีความกระตือรือร้น อย่างเลือกสรรแล้ว ด้วยใจรักในการให้ได้มาและเป็นเจ้าของ สิ่งของที่ประโยชน์ของมันเปลี่ยนไปจากเดิม แต่กลับมีการให้ค่านิยามใหม่ แล้วจัดสิ่งของนั้นเข้าเป็นส่วนหนึ่งของชุดที่มีความหมายเดียวกัน การเก็บสะสมในความหมายนี้จึงไม่ใช่เพียงแค่การสะสมหรือเก็บไว้เป็นกอง ๆ เท่านั้น หากยังต้องมีการคัดเลือกและแบ่งวัตถุที่สะสมเข้าเป็นชุด ๆ และก็ไม่ใช่สักแต่ว่าจะเก็บ เพราะหลักของการเก็บสะสมประการหนึ่งคือไม่มีวัตถุอะไรสองชิ้นที่เหมือนกันปะ²⁹ กล่าวคือวัตถุทุกชิ้นมีลักษณะพิเศษของมันเอง แม้ว่ามันอาจ

²⁹ Russell Belk, “Collectors and Collecting”, in *Handbook of Material Culture*, edited by Christopher Tilley, Webb Keane, Susanne Küchler, Michael Rowlands and Patricia Spyer (London: SAGE Publications, 2006), pp. 534-535, เบลค์ยังกล่าวในที่อื่นอีกว่าการเติบโตอย่างรวดเร็วกะทันหัน (dramatic growth) ของการผลิต การกระจายและการคมนาคมที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อคนหมู่มาก (mass production, mass distribution, and mass communication) นั้นมีความสัมพันธ์กับการเก็บสะสมทั้งในระดับปัจเจกชนและในระดับพิภพภณฑ์ที่เกิดขึ้นอย่างมหาดศาล (mass individual collecting, and massive museum collecting) – อ้างอิงใน van der Grijp, “Passion and Profit: ...”, p. 29

เป็นส่วนหนึ่งของชุดหรือประเภทที่เราจัดแบ่งไว้ก็ตาม และนี่เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้เราต้องสะสมไว้ให้มากที่สุดเพื่อพิจารณาทำการคัดเลือกภายหลัง

โดยปรกติ นักสะสมที่เอาจริงเอาจังไม่เพียงแต่ตั้งหน้าตั้งตาเก็บสะสมวัตถุประเภทคล้ายกันเท่านั้น เขายังต้องค้นคว้าเพื่อหาจุดกำเนิดและความหมายของวัตถุที่เขาสนใจอีกด้วย แล้วก็ต้องเก็บอนุรักษ์สิ่งของเหล่านั้นไว้อย่างมีระเบียบตามขั้นตอน³⁰ อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่านักสะสมที่รักการสะสมเป็นชีวิตจิตใจมักจะรู้สึกอัดอั้นตันใจเสมอเพราะตกอยู่กึ่งกลางระหว่างความปรารถนาที่จะเก็บวัตถุที่ตนสะสมให้ได้ครบชุดสมบูรณ์กับการที่ต้องอดทนรอเพราะยังเก็บสะสมไม่ได้ครบชุด ระหว่างการมีความสมบูรณ์แบบเป็นอุดมคติกับความกังวลที่วัตถุที่เก็บสะสมยังไม่ครบสมบูรณ์แบบ และระหว่างการที่ต้องเป็นคนมีวุฒิภาวะรู้จักกาลเทศะกับความอยากที่จะตามล่าและเที่ยวขอวัตถุที่ตนต้องการจากคนอื่น³¹ ด้วยเหตุนี้ แวน เดอ กรีพ จึงสรุปว่าสำหรับนักสะสมตัวจริง กิจกรรมเก็บสะสมมิได้เป็นเพียงการบริโภคเท่านั้น แต่ยังเป็นเรื่องการผลิตและการสร้างสรรค์อีกด้วย³²

นักสะสมเริ่มต้นเก็บสะสมสิ่งของหรือวัตถุใดก็ตามด้วยเหตุผลแตกต่างกัน นักสะสมจำนวนมาก ทั้งหญิงและชาย เด็กและผู้ใหญ่ เริ่มต้นเพราะ “ใจรัก” (passion) ที่จะสะสมสะสมมัน งานฝีมือ หัตถกรรมหรือวัตถุที่มีความงดงามบางอย่าง หนังสือเก่า ฯลฯ นักสะสมอีกจำนวนหนึ่งอาจเห็นว่าการเก็บสะสม

³⁰ เป็นข้อเสนองานของ Rigby and Rigby ที่อ้างอิงถึงโดย Paul van der Grijp, “Reconsidering the Smallest of Artifacts: On the Origins of Philatelic Collecting”, *Material History Review* 59 (Spring 2004), 78

³¹ Ibid.

³² Ibid.

เป็น “การพักผ่อนหย่อนใจ” (leisure)³³ เป็นงานอดิเรกที่ทำในเวลาว่าง ในทางทฤษฎี การเก็บสะสมแสตมป์ ฟิล์มหรือสิ่งของหายากบางอย่างมีเหตุผลต่างจากการเก็บสะสมของที่ระลึก (souvenirs) ซึ่งมักเกี่ยวพันกับการท่องเที่ยว การเก็บสะสมแสตมป์และสิ่งอื่น ๆ เป็นเพราะมี “ใจรัก” ที่อยากสะสมให้ครบบริบูรณ์เป็นแรงดลบันดาลใจ ในขณะที่การเก็บสะสมของที่ระลึกมักถูกผลักดันโดยความรู้สึกโหยหาอดีต (nostalgia) โหยหาหรือปรารถนา (longing) ความทรงจำ (memory) และข้อพิสูจน์ว่าเคยมีประสบการณ์ที่เป็นของแท้ (authenticating experience) การเก็บสะสมทั้งสองประเภทเกี่ยวข้องกับการแข่งขันในหมู่ นักสะสม และทั้งสองประเภทเป็นแหล่งอ้างอิงความชอบธรรม (sources of legitimation) ในการเป็นเจ้าของวัตถุ ไม่ว่าวัตถุนั้นจะหายากหรือราคาแพงมากเท่าไรก็ตาม ของที่ระลึกเป็นการเก็บสะสมที่มีแหล่งอ้างอิงในตัวของมันเอง (self-referential) แต่การสะสมแสตมป์ต้องสะสมให้ครบชุด (set) เพราะความสำคัญของมันอยู่ที่ความสัมพันธ์ของแต่ละชุดที่อยู่ในประเภทเดียวกัน (category) (หากไม่ครบชุดก็มีค่าไม่มากนัก – นิตี) ทว่าไปรษณียบัตร (postcards) นั้นแปลกตรงที่มันเป็นสะพานเชื่อมการเก็บสะสมสองประเภท คือสะสมเป็นชุด (อย่างแสตมป์) และสะสมแบบของที่ระลึก นักสะสมอาจเริ่มสะสมไปรษณียบัตรเพื่อเป็นหลักฐานว่า “ได้ไปอยู่ที่นั่น” (“been there”) (ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายหนึ่งของการท่องเที่ยว – นิตี) แต่ก็สะสมไปเรื่อย ๆ เพราะอยากมีให้ครบชุด³⁴ นอกจากนี้

³³ มีผู้แปลคำนี้ว่า “เวลาว่าง” (ดู สอ เสถบุตร, *พจนานุกรมอังกฤษ-ไทย ฉบับตั้งโต๊ะ* (กรุงเทพฯ: บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2544), p. 418) “สันทนาการ” หรือ “นันทนาการ” แต่ในที่นี้จะใช้คำว่า “การพักผ่อนหย่อนใจ” เพื่อให้มีความหมายกว้าง ๆ

³⁴ Sidney Littlefield Kasfir, “Samburu Souvenirs: Representations of a Land in Amber”, in *Unpacking Culture: Art and Commodity in Colonial and Postcolonial Worlds*, edited by Ruth B. Phillips and Christopher B. Steiner (Berkeley: University of California Press, 1999), pp. 71-72

มีนักวิชาการตั้งข้อสังเกตว่าในสังคมตะวันตกการสะสมสะสมแบบในหมู่นักสะสมสะสมสมัยใหม่มีแนวโน้มที่จะเพิ่มมากขึ้น ด้วยสาเหตุที่ว่า ประการแรก ผู้คนมีชีวิตที่ยาวขึ้น ประการที่สอง เป็นความต้องการทางสังคมร่วมสมัย (contemporary social need) อันสืบเนื่องมาจากปรากฏการณ์ก่อนการเกษียณ (phenomenon of pre-retirement) และประการที่สาม เนื่องจากอัตราการว่างงานที่สูงขึ้น³⁵ เหตุผลเหล่านี้ ทำให้มีคนเราหันมาสะสมสะสมเป็นงานอดิเรกในยามว่างหลังการเกษียณหรือเพราะตกงาน อีกทั้งยังเป็นการหารายได้จากการซื้อขาย-แลกเปลี่ยนสะสมไปด้วย

นักคิดตะวันตกที่เห็นว่าการเก็บสะสมเป็นกิจกรรมในการบริโภค แต่มักเกิดขึ้นในสถานที่และช่วงเวลาที่การบริโภคกำลังรุ่งเรืองกว่าปกติ เนื่องจากมีหลักฐานที่ทำให้เชื่อว่ามีไม่เพียงแค่มหาชนในราชวงศ์และศาสนจักรเท่านั้นที่สะสมศิลปวัตถุ ศาสตร์อาวุธหรือวัตถุล้ำค่าในบางยุคบางสมัย แต่มีปัจเจกชนที่ชอบสะสมจำนวนมากพอจนทำให้เกิดตลาดสำหรับการเก็บสะสมโดยไม่ต้องอาศัยการอุปถัมภ์จากเชื้อพระวงศ์หรือศาสนจักร สภาพเช่นนี้เกิดขึ้นในศตวรรษที่สี่ก่อนคริสตกาลหลังจากที่ Alexander the Great ได้รวบรวมกรีกเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือการเก็บสะสมวัตถุสุริยสุริยราคาแพงจากตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากเปอร์เซียในยุค Hellenistic Greeks วัตถุเหล่านี้มีทั้งภาพวาดและประติมากรรมที่เกี่ยวข้องกับทางโลก³⁶ จารึก วัตถุล้ำค่าที่มีจารึก เครื่องปั้นดินเผาอันงดงาม พรมจากตะวันออก เครื่องประดับฟ้านั่งและสิ่งทอที่มีการปักลวดลาย จนทำให้นคร Sicyon กลายเป็นศูนย์กลางของผลิตภัณฑ์และการซื้อขายแลกเปลี่ยนศิลปวัตถุ โดยมีลูกค้าส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าที่ค้าขายจนประสบความสำเร็จและร่ำรวย³⁷

³⁵ เป็นสมมติฐานของ Steven M. Gelber ที่อ้างอิงใน van der Grijp, "Passion and Profit: ...", p. 32

³⁶ เพราะปกติศิลปกรรมเหล่านี้จะสัมพันธ์กับศาสนาหรือเรื่องราวในศาสนา – นิติ

³⁷ Belk, "Collectors and Collecting", pp. 535-536

ในสมัยโรมัน การส่งศิลปกรรมจาก Pergamum ไปสู่กรุงโรมในปี 133 ก่อนคริสตกาลได้กระตุ้นให้เกิดความสนใจในการเก็บสะสม ราวปี 27 ก่อนคริสตกาล ในอาณาจักรโรมันชาวโรมันที่ร่ำรวยเริ่มสนใจและสะสมศิลปะกรีกและเอเชีย แล้วคนอื่นๆ ก็เริ่มสะสมบ้าง ไม่ว่าจะเป็นศิลปะ หนังสือ วัตถุโบราณ เหรียญ ประติมากรรม Corinthian สำริด เครื่องเคลือบ ภาพลักษณ์แกะเพชรนิลจินดา เพอร์นิเจอร์อย่างดี เครื่องเงิน และอีกสารพัดสิ่ง นครซีซิลียอนยังคงเป็นศูนย์กลางของศิลปกรรมทั้งที่ถูกต้องตามกฎหมายและของเถื่อน และนักท่องเที่ยวยุโรปโรมันก็นิยมซื้อของที่ระลึกที่เชื่อกันว่าเป็นวัตถุโบราณ

ในยุโรปสมัยกลาง การเก็บสะสมส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมของโบสถ์-ศาสนาจักร เชื้อพระวงศ์และคนร่ำรวยบางคน อย่างไรก็ตาม การค้นพบโรมโบราณในระหว่าง ค.ศ. 1450 และ 1550 ทำให้เกิดการสะสมเหรียญต่าง ๆ ประติมากรรมและวัตถุโบราณมากมาย แต่การเก็บสะสมเริ่มเป็นที่แพร่หลายในวงกว้างในยุโรป เช่นเดียวกับในจีนและญี่ปุ่น ในราวคริสต์ศตวรรษที่ 16 และ 17 สืบเนื่องจากการเติบโตทางเศรษฐกิจอันเป็นผลมาจากการค้าภายในและระหว่างประเทศ ในเอเชีย ความนิยมสะสมวัตถุแตกต่างกันไปบ้าง เช่น ชอบสะสมชุดน้ำชา เพอร์นิเจอร์แล็คเกอร์ ภาพเขียนหมึกและหินเขียนหมึก ภาพวาดแบบม้วนได้ ผ้าทอไหมหายาก เครื่องเผาฐูป สำริดโบราณ ในสมัยเอโดะ ช่วงที่ตระกูลโตกุกาวะเรืองอำนาจ (ค.ศ. 1608-1868) วัตถุของจีนและเกาหลี จำพวกชุดน้ำชา ดนตรี ภาพเขียนหมึกและโคลงกลอนเขียนด้วยหมึกเป็นที่นิยมในหมู่นักสะสมชาวญี่ปุ่น³⁸

ข้อน่าสังเกตประการหนึ่งเกี่ยวกับวัฒนธรรมสะสมคือผู้มีอำนาจทางการเมืองที่เหนือกว่า เช่น เจ้าอาณานิคมชาวตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 19

³⁸ Ibid., p. 536

มักสนใจในวัฒนธรรมของผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองของตน ยิ่งหากเป็นของชนต่างกลุ่มชาติพันธุ์ก็ยิ่งเพิ่มความสนใจมากขึ้น อาจมีความพยายามที่จะศึกษาและเก็บสะสมรายละเอียดทางวัฒนธรรมของชนกลุ่มนั้นไว้ ตัวอย่างเช่น ขบวนการเรือเดินทะเลของชาวตะวันตกในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 โดยเฉพาะอย่างยิ่งขบวนการของกัปตันคุก ได้รวบรวมสิ่งของต่าง ๆ ของชาวโพลินีเซียไว้มากมาย ไม่ว่าจะเป็นเครื่องประดับ อาวุธ ภาชนะ เครื่องใช้ในพิธีกรรมและวัตถุอื่น ๆ ทั้งโดยการวาดภาพประกอบคำอธิบายและการเก็บของจริงนำกลับไปยุโรป บ่อยครั้งที่สิ่งของเหล่านี้ถูกนำมาแสดงในตู้ (cabinets) พร้อมกับวัตถุตามธรรมชาติ เช่น รัตนมณีและปะการัง สิ่งเหล่านี้รู้จักกันในนาม “วัตถุที่ทำให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น” (“curiosities” หรือบางครั้งให้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า “artificial curiosities”)³⁹

Nicholas Thomas อ้างข้อสังเกตของ Bernard Smith ที่ว่า “การพูดว่าวัตถุเป็นสิ่งที่ “ทำให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น” (curious) เป็นการแสดงความสนใจในวัตถุโดยปราศจากการตัดสินด้านสุนทรียะ (aesthetic judgement)” แต่ในความเป็นจริงผู้คนที่สังเกตและเก็บรวบรวมสิ่งเหล่านี้ในยุคแรก ๆ นั้นชื่นชมในทักษะและรสนิยมที่แฝงอยู่ในวัตถุที่ประดิษฐ์จากฝีมือมนุษย์ (artefacts) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแกะสลักบนไม้หรือภาพลักษณ์ต่าง ๆ ที่งดงามสมบูรณ์ด้วยฝีมือหัตถกรรมอันน่าประทับใจ⁴⁰ หรือในอาณานิคมของชาวตะวันตกในทวีปแอฟริกา Johannes Fabian กล่าวถึงศิลปกรรมของชาวแอฟริกันซึ่งเป็นที่สนใจของผู้ปกครองผิวขาวว่าสิ่งของหรือวัตถุต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นของขวัญ ลินค้า

³⁹ Nicholas Thomas, “Material Culture and Colonial Power: Ethnological Collecting and the Establishment of Colonial Rule in Fiji”, *Man*, New Series, 24:1 (March 1989), 42

⁴⁰ Thomas, “Material Culture and Colonial Power: ...”, 42

(trade goods หรือ commodities) อาวุธ และสิ่งของทุกชนิด นับตั้งแต่เครื่องมือเครื่องใช้ในกาตั้งแคมป์ไปจนถึงภาพถ่าย ล้วนเป็นของที่ควรเก็บสะสม (collectibles) หรือที่เรียกว่า “วัตถุที่ชวนให้อยากรู้ อยากเห็น” (curios)⁴¹ ในรายงานภาษาอังกฤษ (ของเจ้าหน้าที่ปกครองชาวมิวนิก) ซึ่งหมายถึงวัตถุที่ชวนให้เกิดความอยากรู้ อยากเห็นในหมู่ชาวมิวนิก ทั้งในขณะที่ตนออกสำรวจหรือทำงานในท้องถิ่น เช่นเดียวกับตอนที่อยู่ในประเทศของตน หรือเป็นเสมือนที่ระลึกเก็บความทรงจำ (mementos) และเครื่องพิสูจน์ว่าได้ไปเยือนที่นั่น⁴²

จุดประสงค์หลักอีกประการหนึ่งของการเก็บสะสมวัตถุที่สำแดงความเป็นชาติพันธุ์ของกลุ่มชนที่อยู่ในอาณานิคมคือความต้องการที่จะทำงานวิจัยเชิงชาติพันธุ์⁴³ (ethnographic research) การทำงานภาคสนามในอัฟริกาในยุคแรก ๆ เป็นตัวอย่างที่ดีของจุดประสงค์นี้ และเป็นไปได้ว่าการเก็บสะสม

⁴¹ ความหมายทางวิชาการของ “curios” หมายถึงวัตถุหรือสิ่งของที่ชวนให้อยากรู้ อยากเห็น อยากรู้อยากเห็น (เป็นที่ระลึก) เป็นเจ้าของ เป็นของที่ควรสะสมเพราะมีค่า ไม่ว่าจะทางวัฒนธรรมหรือเศรษฐกิจ – ดู Ruth B. Phillips, “Nuns, Ladies, and the “Queen of the Huron”: Appropriating the Savage in Nineteenth-Century Huron Tourist Art”, in *Unpacking Culture: Art and Commodity in Colonial and Postcolonial Worlds*, edited by Ruth B. Phillips and Christopher B. Steiner (Berkeley: University of California Press, 1999), pp. 33-50

⁴² Johannes Fabian, *Anthropology with an Attitude: Critical Essays* (Stanford: Stanford University Press, 2001), Chapter 7, “Curios and Curiosity”, p. 120

⁴³ เป็นเรื่องธรรมดาที่นักชาติพันธุ์วิทยา (ethnologists) หรือนักมานุษยวิทยาชาวตะวันตก ยุคบุกเบิกสนใจและมักเก็บสะสมวัตถุสำแดงความเป็นชาติพันธุ์ของกลุ่มชนที่ตนศึกษาหรือพบเห็น นักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษจำนวนมากที่ทำวิจัยในอัฟริกาเป็นนักสะสมวัฒนธรรมเชิงวัตถุ ปรมาจารย์ของนักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันอย่าง Franz Boas ก็ชอบสะสมวัฒนธรรมเชิงวัตถุของชนพื้นเมือง (native American Indians) และสะสมไว้มากจนตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ได้

วัตถุทางวัฒนธรรมต่าง ๆ อาจมีค่าใช้จ่ายการค้นคว้าด้านวิทยาศาสตร์หรือ จุดมุ่งหมายทางการเมืองเพียงเท่านั้น แต่มักจะเกี่ยวข้องกับการเดินทาง และบ่อยครั้งได้รับการสนับสนุนด้านการเงินจากพิพิธภัณฑ⁴⁴ นอกจากนี้ ผลลัพธ์ประการหนึ่งที่ตามมากับความสนใจใน “วัตถุที่ชวนให้อยากรู้ อยากเห็น” (curios) คือการทำให้สิ่งเหล่านี้กลายเป็นสินค้า (commodification) ที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ เป็นแรงดึงดูดให้ชาวมิวชาวและคนพื้นเมือง – ทั้งผู้ผลิตและพ่อค้า – เข้าสู่ระบบการซื้อขายแลกเปลี่ยนวัตถุที่นิยมสะสมกัน⁴⁵ แม้แต่วัตถุเชิงชาติพันธุ์ (ethnographic objects) ที่นักมานุษยวิทยาใช้ประกอบการศึกษา หรือที่เก็บสะสมและแสดงในพิพิธภัณฑ และบ่อยครั้งที่มีมอบให้กันเป็น “ของขวัญ” (gifts) ก็มักจะได้มาโดยการซื้อขาย ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้วัตถุเชิงชาติพันธุ์ทุกประเภทมีฐานะเป็น “สินค้า” (goods)⁴⁶ เช่นกัน

⁴⁴ Ibid., p. 121

⁴⁵ Ibid., pp. 130-133, ไม่เพียงแต่ในอัฟริกาเท่านั้นที่วัฒนธรรมเชิงวัตถุมีมูลค่าทางการค้าเป็นที่ชื่นชอบในหมู่คนมิวชาวจนเกิดการซื้อหาสะสมเป็นเจ้าของเจ้าข้างเจ้าของกัน ในอเมริกา สิ่งของเครื่องใช้ของชนพื้นเมือง (native American Indians) ก็กลายเป็นสินค้าที่นิยมกันแพร่หลายจนสามารถส่งออกไปรษณีย์ได้ (ดู Jonathan Batkin, “Tourism Is Overrated: Pueblo Pottery and the Early Curios Trade, 1880-1910”, in *Unpacking Culture: Art and Commodity in Colonial and Postcolonial Worlds*, edited by Ruth B. Phillips and Christopher B. Steiner (Berkeley: University of California Press, 1999), pp. 282-297)

⁴⁶ เฟเบียนระบุว่า “as goods, if not commodities” (ดู Fabian, *Anthropology with an Attitude: Critical Essays*, p. 126) ซึ่งอาจตีความได้ว่าเฟเบียนกล่าวถึง “goods” ในความหมายที่เป็นสินค้าทั่วไป (things that are produced to be sold) แต่ “commodity” มีความหมายทางเศรษฐศาสตร์ มีมูลค่าในการซื้อขายแลกเปลี่ยน (economics) a product or raw material that can be bought and sold) (สำหรับความหมายของศัพท์ 2 คำนี้ ดู A. S. Hornby, *Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English*, p. 1204) ดังนั้นแม้ว่าวัตถุเชิงชาติพันธุ์อาจไม่มีมูลค่าเชิงเศรษฐศาสตร์ แต่ก็มีมูลค่าในการซื้อขายแลกเปลี่ยนมือเปลี่ยนเจ้าของกันมา

อย่างไรก็ตาม “วัตถุที่ชวนให้อยากรู้ อยากเห็น” อาจเป็นสินค้าที่มีฐานะแตกต่างจากสินค้าประเภทอื่น เพราะความจำเป็นที่ว่าสิ่งของเหล่านี้กำลังหายสาบสูญไป (เนื่องจากไม่มีใครสนใจจะทำหรือประดิษฐ์อีก หรือไม่มีความรู้หรือทักษะในการทำ – นิติ) การเป็นของหายาก (scarcity) และแนวโน้มที่สิ่งของเหล่านี้จะหายสาบสูญหรือสูญพันธุ์ไปได้เป็นความโดดเด่นเฉพาะของ “วัตถุที่ชวนให้อยากรู้ อยากเห็น” ยิ่งหายาก – ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นของแท้หรือผลิตจากที่อื่นก็ตาม – ก็ยิ่งทำให้มันเป็นที่ต้องการ (demand) มากขึ้น ในทางตรงกันข้าม ผู้คนที่อยากได้สิ่งของเหล่านี้ก็สนใจในความเป็นของแท้ (authenticity) ของสิ่งนั้น ดังนั้น ในกรณีของ “วัตถุที่ชวนให้อยากรู้ อยากเห็น” พื้นเมืองอัฟริกัน ผู้ที่เป็นเจ้าของและผู้ผลิตจึงต้องคำนึงว่ามีความเชื่อมโยงระหว่างความเป็นของแท้และการเป็นของหายาก และลูกค้าที่อยากได้วัตถุเหล่านี้ก็ต้องคำนึงถึงเรื่องนี้เช่นกัน เฟเบียนสรุปว่าการตามล่าค้นหาวัตถุหายากที่กำลังจะสูญหายไปเหล่านี้เป็นการอุปโลกน์เชิงอุดมคติ (ideological construct)⁴⁷ ที่บิดเบือนเงื่อนไขที่เป็นจริงด้านการค้าและการเมืองของการเก็บสะสม⁴⁸

ประเด็นที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ นักสะสมชาวตะวันตกจำนวนมากที่ค้นหาหรือต้องการที่จะมี “วัตถุที่ชวนให้อยากรู้ อยากเห็น” ไว้ในครอบครอง มักสนใจวัตถุหรือสิ่งของของชนต่างชาติพันธุ์ หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นวัตถุของ “คนอื่น” (the Other) ที่มีวัฒนธรรมแตกต่างจากพวกตน และบ่อยครั้งที่วัตถุเหล่านี้เป็นของกลุ่มชนที่ชาวตะวันตกพิจารณาว่าเป็น “คนป่าเถื่อนผู้สูงศักดิ์” (Noble Savage) ซึ่งมีวิถีชีวิตที่เสรี เรียบง่ายและกลมกลืนเป็นอันหนึ่งเดียวกัน

⁴⁷ คือความพยายามในการสร้างความคิดความเชื่อว่าการค้นหา “curios” เป็นเหตุผลทางวัฒนธรรมเนื่องจากสิ่งเหล่านี้เป็นวัตถุที่หาค่ามิได้ทางวัฒนธรรม มีใช้เพื่อเหตุผลทางการค้า การหาทำไรหรือการเมือง – นิติ

⁴⁸ Fabian, *Anthropology with an Attitude: Critical Essays*, pp. 132-133

ธรรมชาติ เป็นวิถีชีวิตที่มีความขัดแย้งต่ำ มีความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ และความโหดร้ายที่ไร้เหตุผลน้อยกว่า ตัวอย่างที่ชัดเจนของ “คนป่าเถื่อนผู้สูงศักดิ์” คือคนพื้นเมืองในอเมริกาเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศแคนาดา⁴⁹

ชุดเก็บสะสม (collections)

การเก็บสะสมวัตถุอะไรก็ตามย่อมต้องมี “ชุดเก็บสะสม” (collections) ไว้ในการครอบครอง เกลเบอร์ ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมเก็บสะสมในอเมริกา เสนอการแบ่งชุดเก็บสะสมทั้งหลายอย่างคร่าว ๆ เป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. ชุดเก็บสะสมขั้นปฐมภูมิ (primary collections) หมายถึงวัตถุที่สร้างขึ้นเพื่อการเก็บสะสม เช่น เบสบอลการ์ด เป็นต้น
2. ชุดเก็บสะสมขั้นทุติยภูมิ (secondary collections) หมายถึงวัตถุที่สร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์อื่น เช่น แสตมป์⁵⁰ เป็นต้น
3. ชุดเก็บสะสมที่ยากแก่การจัดประเภท (intangible collections) หมายถึงการเก็บสะสมวัตถุที่มีได้มิไว้ในครอบครองจริง ๆ เช่น รายชื่อนกชนิดต่าง ๆ ที่นักเลงนกหรือนักดูนกจดเก็บไว้ เป็นต้น⁵¹

เขาให้ความเห็นเพิ่มเติมว่านักสะสมที่เก็บชุดเก็บสะสมขั้นปฐมภูมิ และขั้นทุติยภูมิถือว่าเป็นผู้ที่ทำกิจกรรมอยู่ใน “เศรษฐกิจคู่ขนาน” (parallel economy)⁵² ซึ่งเหมือนกับเศรษฐกิจที่แท้จริง (real economy) ทั้งในแง่อุดมการณ์

⁴⁹ Phillips, “Nuns, Ladies, and the “Queen of the Huron”: ...”, p. 36

⁵⁰ แสตมป์ถูกผลิตขึ้นเพื่อส่งจดหมาย แต่ผู้คนจำนวนมากไม่ว่าหญิงหรือชาย เด็กหรือผู้ใหญ่ก็นิยมนำมาเก็บสะสมไว้ จนอาจกล่าวได้ว่าการสะสมแสตมป์เป็นงานอดิเรก-เก็บสะสมที่นิยมแพร่หลายมากที่สุดประเภทหนึ่งทั่วโลกเลยทีเดียว - นิต

⁵¹ Gelber, *Hobbies: Leisure and the Culture of Work in America*, p. 59

⁵² ซึ่งก็คือ “เศรษฐกิจใต้ดิน” ที่ Paul van der Grijp กล่าวถึงนั่นเอง คำศัพท์ที่มีความหมายคล้ายกันอีกคำหนึ่งของเศรษฐกิจใต้ดินคือ “ตลาดมืด” (black market)

และภาคปฏิบัติ แต่นักสะสมที่เก็บชุดเก็บสะสมที่ยากแก่การจัดประเภทไม่ได้ อยู่ในเศรษฐกิจคู่ขนาน น่าสังเกตว่าชุดเก็บสะสมชั้นปฐมภูมิ ซึ่งดำรงอยู่เฉพาะ ในเศรษฐกิจคู่ขนานเท่านั้น⁵³ เป็นวัตถุที่อยู่แยกออกจากโลกแห่งการผลิตและการใช้ในชีวิตประจำวัน (everyday production and use) ชุดเก็บสะสมชั้นปฐมภูมิ แตกต่างจากชุดเก็บสะสมประเภทอื่น ๆ ตรงที่มันเปลี่ยนมือจากผู้ผลิตไปสู่ นักสะสมโดยตรง จากนั้นมันก็ถูกนำเข้าสู่ตลาดของงานอดิเรก (hobby market) ซึ่งเป็นที่ ๆ มันถูกซื้อ ขาย แลกเปลี่ยน อย่างไรก็ตาม วัตถุสำหรับการเก็บสะสม ส่วนใหญ่เป็นชุดเก็บสะสมชั้นทุติยภูมิ กล่าวคือวัตถุเหล่านี้จะผ่านกระบวนการ บางอย่าง (หรือมีหน้าที่เฉพาะบางอย่าง – นิติ) ก่อนที่จะกลายมาเป็นวัตถุสำหรับการ เก็บสะสม ไม่ว่าจะเป็นศิลปกรรม โบราณวัตถุ เอกสารและหนังสือเก่า เหรียญ แสตมป์ เอกสารส่วนตัว และสินค้าที่ผลิตจากโรงงาน เช่น กระดุมและ กระป๋องเบียร์ แม้แต่วัตถุที่เก็บตามธรรมชาติ เช่น เปลือกหอย ฯลฯ ก็อาจ กลายเป็นวัตถุสำหรับการเก็บสะสมได้ แต่ไม่ว่าจะจะเป็นชุดเก็บสะสมชั้นปฐมภูมิ หรือชั้นทุติยภูมิ สินค้าตามธรรมชาติหรือผลิตจากโรงงานก็ตาม โลกแห่งการ พักผ่อนหย่อนใจของนักสะสมนี้ก็โหดร้ายพอ ๆ กับโลกธุรกิจ⁵⁴ (เพราะมีการ ดิ้นรนค้นหา การแข่งขันและการต่อรองที่ไม่แตกต่างจากธุรกิจและการค้าขายนัก)

นอกจากนี้ มีประเด็นที่น่าสนใจคือ

1. การเก็บสะสมทำให้นักสะสมมีความภาคภูมิใจในการเป็นเจ้าของ (pride of ownership) ที่ตนมีวัตถุสูงค่าหรือหายากไว้ในครอบครอง เป็น “ชุด เก็บสะสม” ของตน
2. การเก็บสะสมสร้างความหมายชุดใหม่ให้แก่วัตถุ นักสะสมจึงไม่ใช่แค่ สะสมวัตถุเท่านั้น หากยังต้องเก็บสะสมอย่างมีระบบที่ต้องอาศัยความรู้เฉพาะ

⁵³ เพราะไม่ได้มีความหมายและมูลค่าใน “เศรษฐกิจที่แท้จริง” เฉกเช่นวัตถุหรือสินค้าอื่น ๆ – นิติ

⁵⁴ Ibid.

(specialized knowledge) เกี่ยวกับวัตถุที่เก็บสะสมประกอบด้วย ความรู้ที่ว่านี้ไม่เพียงแต่แบ่งความแตกต่างระหว่างนักสะสมและผู้อื่นที่ไม่ใช่ แต่เป็นสิ่งจำเป็นที่นักสะสมต้องใช้ประกอบในการจัดประเภท เพื่อแยกของแท้ออกจากของปลอม⁵⁵ เป็นต้น นอกจากนี้ นักสะสมยังต้องมีความรู้เกี่ยวกับวัตถุที่ตนสะสมในด้านอื่น ๆ เช่น เกี่ยวกับที่มาหรือประวัติของวัตถุที่ตนเก็บสะสม ลักษณะจุดประสงค์หรือประโยชน์ของวัตถุนั้น ๆ หรือเรื่องราวอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวัตถุชิ้นนั้น เพราะความรู้เหล่านี้จะทำให้วัตถุ “มีชีวิต” เกิดความสัมพันธ์ที่มี “ความหมาย” กับผู้ที่เป็นเจ้าของ

3. ความเพลิดเพลินในการเก็บสะสมคือการตามล่าหาวัตถุที่ต้องการสะสม (the joy of hunting)⁵⁶ เพราะทำให้เกิดความรู้สึกตื่นเต้นหรือสนุกกับการตามล่าหาวัตถุที่ตนต้องเก็บสะสม เกิดความรู้สึกเฝ้าอารมณ์ที่ต้องแข่งขันดิ้นรนให้ได้วัตถุนั้นมา หรืออาจต้องต่อรองในการแลกเปลี่ยนหรือซื้อมา จึงอาจกล่าวได้ว่าการเก็บสะสมเหมือนสิ่งเสพติด (addictive)⁵⁷ เพราะความรู้สึกที่เกิดขึ้นในระหว่างการเก็บสะสม

4. แต่การเก็บสะสมวัตถุแต่ละประเภทแต่ละชุดย่อมมีระยะเวลาหรือช่วงชีวิต เมื่อนักสะสมเก็บวัตถุที่ตนต้องการได้ครบชุดสมบูรณ์แล้วหรือเมื่อรู้สึกว่าแพงไม่อาจสู้ราคาได้อีกก็ต้องหยุดเก็บสะสม มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับ Richard Freeman นักสัตววิทยาผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับหนังสือประวัติศาสตร์ธรรมชาติของอังกฤษ มี “ใจรัก” ในการเก็บสะสมหนังสือ หนึ่งในนั้นคือหนังสือของ Charles Darwin ทุกเล่มและทุกครั้งที่ตีพิมพ์ ในช่วงทศวรรษ 1960 เขามีหนังสือทุกเล่มของดาร์วิน ยกเว้นชุด *On the Origin of Species* ชุดที่ตีพิมพ์ครั้งแรกจำนวน 5,000 เล่ม แล้วเขาก็ได้มันมาจนได้ แต่หลังจากนั้นเพียงไม่กี่สัปดาห์เขาก็เริ่ม

⁵⁵ Ibid., p. 78

⁵⁶ Ibid., pp. 80-85

⁵⁷ Thomson, *Treasures on Earth: ...*, p. 32

รู้สึกไร้ความสุข (อาจเป็นเพราะว่าเขาเก็บสะสมหนังสือชุดนี้ได้ครบชุดแล้ว – นิตี) ไม่นานนักเขาก็ขายหนังสือชุดนี้ทั้งชุดให้แก่ห้องสมุด แล้วเริ่มต้นการเก็บสะสมใหม่อีกครั้งหนึ่ง⁵⁸

การเก็บสะสมและกำเนิดของพิพิธภัณฑ์

ในสังคมตะวันตก การเก็บสะสมและความจงสนเท่ห์เกี่ยวกับ “คนอื่น” เป็นที่มาของเรื่องสำคัญอีกไม่น้อย เช่น กำเนิดของพิพิธภัณฑ์ กำเนิดของวัฒนธรรมเก็บสะสมในฐานะที่เป็นการพักผ่อนหย่อนใจหรืองานอดิเรก (และการคลี่คลายเป็นอาชีพอันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในเวลาต่อมา) และเรื่องอื่นๆ ซึ่งไม่อาจกล่าวถึงได้หมดในที่นี้ อันที่จริง ประเด็นเรื่อง “พิพิธภัณฑ์” เป็นเรื่องสำคัญและซับซ้อน จึงควรอภิปรายในที่อื่นมากกว่า ในส่วนนี้ผมเพียงสรุปให้ผู้อ่านเข้าใจว่าการเก็บสะสมเป็นที่มาของความคิดและการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ในยุโรปได้อย่างไร

มีนักวิชาการด้านพิพิธภัณฑ์ผู้หนึ่งตั้งข้อสังเกตไว้ว่า “วัตถุที่ทำให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น” และ “ตู้เก็บวัตถุที่ทำให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น” (cabinet of curiosities) ในภาษาอังกฤษ และ “ห้องแห่งความสนเท่ห์” (*Wunderkammer*, ‘Wonder-Room’) ในภาษาเยอรมัน มักจะควบคู่ไปกับความเป็นมือสมัครเล่นในการเก็บสะสม ซึ่งปรกติมุ่งหมายที่จะสะท้อนถึงความลุ่มหลงในศิลปกรรมมากกว่าความลุ่มหลงในวัตถุที่ศึกษา นอกจากนี้ คำต่างๆ เช่น “studio”, “repository”, “depository” และ “theatre” เป็นคำที่ถูกใช้ต่างวาระต่างสถานที่เพื่ออธิบายเรื่องสถานที่เก็บศิลปะและวัตถุที่ทำให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น (ซึ่งก็ยังมี “พิพิธภัณฑ์” ในความหมายที่เราเข้าใจกัน

⁵⁸ Ibid., pp. 32-33

ในปัจจุบัน – นิติ) เช่นเดียวกับคำ 2 คำที่ยังคงหลงเหลืออยู่กันอยู่จนถึงปัจจุบัน คือ *galleria* และ *musaeum*⁵⁹

นอกจากนี้ มีความเห็นที่แตกต่างกันเกี่ยวกับกำเนิดของพิพิธภัณฑ์ บางคนเสนอว่าพิพิธภัณฑ์ศิลปะ (art museum) เริ่มต้นจากการเป็น “gallery” ซึ่งอาจสืบย้อนกลับไปถึงคริสต์ศตวรรษที่ 16 คำว่าแกลเลอรีปรากฏในงานเขียนของกวีเอกเชคสเปียร์ (Shakespeare) เรื่อง “พระเจ้าเฮนรีที่ห้า” (Henry V)⁶⁰ แต่คำ ๆ นี้มีความหมายชัดเจนยิ่งขึ้นในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 คือใน ค.ศ. 1632 พจนานุกรมเซลเลอร์ (Zeiller dictionary) ให้คำนิยามแกลเลอรีว่าเป็นแกลเลียงที่มีรูปแขวนไว้ (a corridor where pictures hang) ซึ่งใกล้เคียงกับความหมายสมัยใหม่ เช่น มีบันทึกว่าแกลเลอรีในกรุงเวียนนาในช่วงเวลานั้นแตกต่างกับแกลเลอรีในประเทศฝรั่งเศส สเปนหรือที่อื่น ซึ่งเป็นบริเวณด้านนอกของสถานที่สาธารณะ ทว่า แกลเลอรีในกรุงเวียนนาเป็นที่เก็บวัตถุล้ำค่าภายในบ้านของวุฒิสมาชิก ผู้ดีและนักเก็บสะสมผู้นิยมสะสมวัตถุโบราณที่ทำจากหินอ่อนและทองบรอนซ์ เหริยญโบราณ ภาพแกะสลักและภาพวาดที่สร้างสรรคโดยจิตรกรเลื่องลือนามระดับปรมาจารย์ที่เคยมีชีวิตอยู่⁶¹ แกลเลอรี ซึ่งเป็นบริเวณเฉพาะที่ใช้เก็บและตั้งแสดงงานศิลป์ จึงพัฒนามาเป็นพิพิธภัณฑ์ศิลปะในเวลาต่อมา เช่น แกลเลอรีภายในวังของชนชั้นปกครองอิตาลีในสมัยศิลปะเฟื่องฟู (Renaissance) เป็นมาตรฐานของการตั้งแสดงศิลปวัตถุที่ชนชั้นนี้เก็บสะสมไว้ หลังจากนั้นแกลเลอรีก็มีความหมายว่าเป็นที่ว่างทางกายภาพที่มี

⁵⁹ Pearce, *Museums, Objects and Collections: ...*, p. 92

⁶⁰ Nick Prior อ้างถึงงานเขียนของ Seling ซึ่งระบุว่า Shakespeare เขียนว่า “For in my gallery thy pictures hang” – ดู Nick Prior, *Museums and Modernity: Art Galleries and the Making of Modern Culture* (Oxford and New York: Berg, 2002), p. 15

⁶¹ Ibid., ไพร่เออร์อ้างอิงบันทึกของ Bazin

จุดประสงค์เพื่อการแสดงงานศิลปะเท่านั้น⁶² นักวิชาการนาม Susan M. Pearce อธิบายว่าแกลเลอรีหมายถึงห้องแคบ ๆ ยาว ๆ ซึ่งปรกติมักเป็นบริเวณเฉลียง (corridor) ที่ราชวงศ์ต่าง ๆ ในยุโรปในอดีตใช้เป็นสถานที่นัดพบ ประชุมหรือสังสรรค์ จึงเหมาะสมกับการแสดงภาพต่าง ๆ⁶³ แต่เธอรระบุว่าคำว่า *musaeum* แรกเริ่มเดิมทีมีคำนิยาม 2 คำที่มีความหมายคล้ายคลึงกันมากคือ ความหมายแรก เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อบูชาเจ้าแม่ทั้ง 9 องค์ของชาวกรีกโบราณ (nine muses) ซึ่งเป็นเจ้าแห่งกาพย์กลอน ดนตรีและศาสตร์แห่งศิลปะทั้งปวง และความหมายที่สอง เป็นชื่อเฉพาะของสถาบันแห่งการเรียนรู้ในยุค Classical Alexandria ตอนปลาย แต่ทั้งสองความหมายดูจะไม่เกี่ยวข้องกับศิลปะสะสมรวบรวมหรือเป็นที่เก็บวัตถุต่าง ๆ เลย เพราะในความเป็นจริง จนกว่าจะถึงคริสต์ศตวรรษที่ 18 นั้นแหละที่คำว่า “พิพิธภัณฑ์” (museum) จะมีความหมายทั้งในแง่ลักษณะกายภาพและหลักการของสถาบันที่ทำการเก็บสะสมสิ่งต่าง ๆ⁶⁴

อย่างไรก็ตาม อาจสรุปได้ว่าพิพิธภัณฑ์ที่เปิดให้สาธารณชนเข้าชมได้ในยุคแรก ๆ – ระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 – ถือกำเนิดจากการเก็บสะสมวัตถุหลากหลายประเภท ไม่ว่าจะเป็นวัตถุที่ทำให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น (ของชนต่างกลุ่มชาติพันธุ์) สิ่งของที่ได้มาจากการชนะสงครามและการยึดครอง วัตถุที่เก็บมาเป็นที่ระลึกหรือรางวัล ฯลฯ ซึ่งส่วนหนึ่งอยู่ในการครอบครองของปัจเจกชน เช่น นักวิทยาศาสตร์และนักเดินทางที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ-สังคมสูง และอีกส่วนหนึ่งมาจาก “ผู้เก็บวัตถุที่ทำให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น” ที่อยู่ในการครอบครองของชนชั้นเจ้า

⁶² Ibid., pp. 15-16

⁶³ Pearce, *Museums, Objects and Collections: A Cultural Study*, pp. 92-93

⁶⁴ Ibid., p. 93

ในยุโรป วัตถุเหล่านี้ล้วนเป็น “ชุดเก็บสะสมของปัจเจกชน” (private collections) ที่กลายเป็นสมบัติของสาธารณชนใน “พิพิธภัณฑ์” ในยุคต่อมา⁶⁵

การเก็บสะสมกับการพักผ่อนหย่อนใจ (leisure)

การเก็บสะสมถือเป็นกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจประเภทหนึ่ง⁶⁶ แต่การพักผ่อนหย่อนใจคืออะไร? นักคิดสายสังคมวิทยาบางคนเสนอสมมติฐานพื้นฐาน 3 ประการเกี่ยวกับธรรมชาติของการพักผ่อนหย่อนใจไว้ว่า ประการแรก กิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจเกิดขึ้นในเวลาที่ย่างจากการทำงาน ซึ่งในความหมายนี้รวมถึงการดูแลบ้านเรือนและตัวเองที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต (ดังนั้น งานบ้านจึงเป็นการทำงาน มิใช่กิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจ - นิติ) ประการที่สอง ต้องทำด้วยความสมัครใจ และประการที่สาม ทำเพราะเป็นความเพลิดเพลินสนุกสนาน ด้วยเหตุนี้ กิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจจึงเป็นเรื่องที่ว่าทำไมจึงทำและทำเมื่อไร มากกว่าว่าทำอะไร⁶⁷ กล่าวอย่างสั้น ๆ คือ การพักผ่อนหย่อนใจ - เช่นเดียวกับงานอดิเรก - ไม่ใช่งานที่ต้องทำ แต่อยากทำหรือชอบทำนั่นเอง

การพักผ่อนหย่อนใจถูกนิยามไว้หลายประการ บางคนว่าการพักผ่อนหย่อนใจมีเกณฑ์ที่สำคัญประการเดียวคือทำอย่างเสรี เจ้าตัวเลือกทำตามใจ

⁶⁵ Michael M. Ames, “The Development of Museums in the Western World: Tensions Between Democratization and Professionalization”, in *Museums, The Public and Anthropology: A Study in the Anthropology of Anthropology* (New Delhi: University of British Columbia Press and Concept Publishing Company, 1986), pp. 2-3

⁶⁶ คำว่า “leisure” ซึ่งมีผู้แปลว่า “เวลาว่าง” (ดู สอ เสถบุตร, *พจนานุกรมอังกฤษ-ไทย ฉบับตั้งโต๊ะ* (กรุงเทพฯ: บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2544), p. 418), “สันทนาการ” หรือ “นันทนาการ” แต่ในที่นี้จะใช้คำว่า “การพักผ่อนหย่อนใจ” ซึ่งมีความหมายกว้าง ๆ

⁶⁷ Gelber, *Hobbies: Leisure and the Culture of Work in America*, pp. 6-7

ตัวเอง บ้างก็แย้งว่าเป็นการดำเนินชีวิตอย่างค่อนข้างอิสระจากแรงกดดันทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม ทำให้บุคคลนั้น ๆ สามารถทำในสิ่งที่ตนรักหรืออยากทำและนี่เป็นพื้นฐานของการทำให้บุคคลนั้นเกิดจิตศรัทธา (basis for faith) ในสิ่งนั้น⁶⁸ บางคนนิยามว่าเป็นสภาวะแห่งการเล่น (playfulness) หรือ “flow” ซึ่งหมายถึงเมื่อไรก็ตามที่บุคคลนั้น ๆ สามารถปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมตัวเขาได้ดีที่สุด “flow” เกิดขึ้นได้ในเงื่อนไข 4 ประการคือ หนึ่ง เมื่อปัจเจกชนเป็นอิสระจากข้อบังคับทั้งปวง สอง เมื่อกิจกรรมที่ทำเป็นไปด้วยความสมัครใจ สาม เมื่อการเข้ามามีส่วนร่วมนั้นเป็นไปด้วยความเพลิดเพลินรื่นเริง และสี่ เมื่อกิจกรรมที่ว่านั้นถูกกำหนดตามวัฒนธรรมว่าเป็นการพักผ่อนหย่อนใจ⁶⁹

แต่นักวิชาการบางคนแย้งว่าสภาวะของการพักผ่อนหย่อนใจ ซึ่งหมายถึงประสบการณ์ที่ทำต่อเนื่องกันนั้น เป็นเรื่องที่ยื่นกับปัจเจกชน ไม่ใช่อยู่ที่กิจกรรม และอาจเกิดขึ้นในส่วใดของชีวิตก็ได้ รวมทั้งในการทำงานและหน้าที่อื่น ๆ ดังนั้น การพักผ่อนหย่อนใจจึงเกี่ยวข้องกับ ก. การตั้งใจตั้งสมาธิอยู่กับประสบการณ์ที่ต่อเนื่องกัน ข. มีได้หมกมุ่นอยู่แต่กับตัวตนของตัวเอง ค. รู้สึกมีเสรีภาพหรือไม่เคร่งเครียด ง. เพิ่มการรับรู้หรือสัมผัสเกี่ยวกับวัตถุและเหตุการณ์ต่าง ๆ จ. มีอารมณ์ร่วมมากขึ้น ฉ. ความรู้สึกต่าง ๆ มีความอ่อนไหว นุ่มนวลมากขึ้น และ ช. ความสำนึกเรื่องเวลาลดน้อยลง⁷⁰

⁶⁸ Horna, *The Study of Leisure: An Introduction*, pp. 39-40

⁶⁹ Ibid., pp. 40-41 และดู Chris Rojek, *Leisure Theory: Principles and Practices* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005), p. 35, และ Gelber, *Hobbies: Leisure and the Culture of Work in America*, p. 9

⁷⁰ Horna, *The Study of Leisure: An Introduction*, p. 41, หรืออาจตีความได้ว่าสภาวะของการพักผ่อนหย่อนใจคือการตั้งสมาธิทำอะไรบางอย่างที่จะลดความหมกมุ่นอยู่กับความคิดของตนเอง ให้อยู่กับจิตวิญญาณที่ทำให้ตนเองสงบได้ – นิตติ

ส่วน Max Kaplan นักวิชาการอีกผู้หนึ่งที่ศึกษาการพักผ่อนหย่อนใจให้ความสนใจในปัจจัยเรื่องความคาดหวังในด้านความเพลิดเพลิน (pleasant expectation) โดยเสนอว่าการพักผ่อนหย่อนใจมีองค์ประกอบที่สำคัญ 7 ประการ ได้แก่

1. เป็นปฏิเสศ (antithesis) ของ “งาน” ในแง่ที่งานมีหน้าที่ด้านเศรษฐกิจ⁷¹
2. มีความคาดหวังในด้านความเพลิดเพลินและการจดจำความเพลิดเพลินนั้นไว้
3. มีกฎเกณฑ์ข้อบังคับทางสังคมที่ต้องฝืนใจทำ (involuntary social-role obligations) น้อย
4. เป็นการรับรู้ด้านจิตวิทยาเกี่ยวกับเสรีภาพ
5. มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับค่านิยมทางวัฒนธรรม
6. เป็นที่รวมของทั้งเรื่องสำคัญและไร้ความสำคัญ
7. บ่อยครั้ง – แต่อาจไม่จำเป็นเสมอไป – เป็นกิจกรรมที่มีองค์ประกอบของการเล่น (play) อยู่ด้วย⁷²

เนื่องจากนักวิชาการตะวันตกไม่อาจตกลงกันได้ว่าการพักผ่อนหย่อนใจคืออะไรแน่ Joffre Dumazedier นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส จึงขอเข้าร่วมวง “วิวาทะในค่านิยม” (quarrel over definitions) ด้วย ในหนังสือชื่อ “Sociology of Leisure” เขาเสนอว่าการพักผ่อนหย่อนใจคือช่วงเวลาหรือกิจกรรมที่เป็นอิสระ

---

⁷¹ เพราะการพักผ่อนหย่อนใจมีเป้าหมายที่ความพอใจ ความเพลิดเพลินหรือความรื่นรมย์ใช้ด้านเศรษฐกิจ – นิติ

⁷² Ibid., แต่เราไม่ควรลืมว่าการเล่นก็มีความสำคัญเพราะเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ บทบาทต่างๆ ของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการเล่นของเด็กเล็กซึ่งเป็นพัฒนาการขั้นสำคัญในการเรียนรู้หรือ “เกม” ประเภทต่างๆ ของผู้ใหญ่ซึ่งในแง่หนึ่งเป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับความขัดแย้งและกฎเกณฑ์ต่างๆ – ดู Gelber, *Hobbies: Leisure and the Culture of Work in America*, pp. 13-14

จากข้อบังคับเชิงสถาบัน (institutional obligations) และเป็นเรื่องของ การบรรลุ ความปรารถนาส่วนตัว (self-fulfillment) การพักผ่อนหย่อนใจจึงเป็นกิจกรรมอยู่ เหนือข้อบังคับของการทำงาน ครอบครัวและสังคม หากเป็นเรื่องที่ปัจเจกชน ทำอะไรตามใจเพื่อการคลายเครียด (relaxation) ความสนุกเพลิดเพลิน (diversion) หรือการเข้าร่วมในกิจกรรมทางสังคมที่ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์ ทว่า เขายังเห็นว่าการพักผ่อนหย่อนใจเป็นผลผลิตของวิวัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคม (economic and social evolution)⁷³ (จึงถูกกำหนดโดยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคม – นิติ) อย่างไรก็ตาม มีการโต้แย้งว่าไม่ควรนิยามการพักผ่อนหย่อนใจ ด้วยมาตรฐานเดียวกันนั้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเสรีภาพ จิตสภาวะ (state of mind) กิจกรรมที่เลือกไว้หรือเวลาที่เหลืออยู่ (residual time) แต่ควรมีความหมาย หลายมิติที่รวมองค์ประกอบ 3 ประการคือเวลา กิจกรรมและประสบการณ์ เข้าไว้ด้วยกัน ดังนั้น จึงอาจนิยามว่าการพักผ่อนหย่อนใจเป็นกิจกรรมที่มี คุณภาพของเสรีภาพและความพึงพอใจของผู้ที่ทำ⁷⁴

เราอาจแบ่งประเภทการพักผ่อนหย่อนใจได้หลายประเภท แต่การแบ่ง อย่างกว้างๆ อาจมี 2 ประเภท คือ การพักผ่อนหย่อนใจแบบจริงจัง (serious leisure) และการพักผ่อนหย่อนใจแบบสบายๆ (casual leisure)

ก. การพักผ่อนหย่อนใจแบบจริงจัง หมายถึง

- งานอดิเรกแบบมือสมัครเล่นหรือกิจกรรมไร้ค่าจ้างที่มีพื้นฐานอยู่บน การหาความรู้และทักษะอย่างมีระบบและระเบียบแบบแผน
- กิจกรรมนี้มีการจัดระเบียบเสมือนการทำเป็น “อาชีพ” (career) ซึ่งมีเป้าหมายที่การบรรลุผลสำเร็จ

⁷³ Horna, *The Study of Leisure: An Introduction*, p. 41

⁷⁴ Ibid.

• ในแง่การจัดการเวลาในการทำกิจกรรม มีหลักการในการทำงานด้วยความมานะมุ่งมั่นไม่ว่างานนั้นจะยากเย็นเพียงใดก็ตาม และหวังผลที่ “ความอึดใจในบั้นปลาย” (deferred gratification)

- เน้นที่การเลือกกิจกรรมที่ทำโดยสมัครใจ⁷⁵

ข. ส่วนการพักผ่อนหย่อนใจแบบสบายๆ หมายถึง

• กิจกรรมแบบมือสมัครเล่นที่ทำโดยสมัครใจ เพื่อแสวงหารางวัลความรื่นเริงอันเป็นความพึงพอใจในชีวิต (hedonism) หรือโอกาสในชีวิต

- ไม่มีการจัดการหรือวางแผนตามแนวความคิดเรื่องมีอาชีพ

• ในแง่การจัดการเวลาทำงาน จะเน้นความอึดใจในทันใด (immediate gratification)

• การเลือกกิจกรรมที่จะทำขึ้นอยู่กับเงื่อนไขด้านยุทธศาสตร์และสถานการณ์ต่าง ๆ⁷⁶

อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตที่สำคัญประการหนึ่งคืองานอดิเรกมีลักษณะที่เป็นทั้ง “งาน” และ “การพักผ่อนหย่อนใจ” เนื่องจากงานอดิเรกคล้ายคลึงกับการทำงานในแง่ที่ว่า เป็นกิจกรรมที่ต้องมีการจัดระเบียบ มีการเก็บรวบรวมสิ่งของหรือข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมที่ทำ มีการจัดแยกประเภท การเรียบเรียงเพื่อนำออกแสดง เช่น การสะสมแสตมป์ซึ่งต้องรวบรวมแสตมป์แล้วจัดแยกประเภทตามลักษณะ รูปร่าง สี หรือประเทศที่ผลิต เป็นต้น แล้วจัดแสตมป์เก็บลงในอัลบั้มเพื่อเก็บรักษาหรือนำออกแสดง เป็นต้น แต่งานอดิเรกก็ไม่ใช่ “งาน” ในแง่ที่ว่างงานอดิเรกเป็นกิจกรรมที่คนชอบหรืออยากทำ เลือกทำด้วยความสมัครใจเพราะทำแล้วเพลิดเพลินสนุกสนาน มีความอึดใจหรือเพื่อเหตุผลอื่น งานอดิเรกจึงเป็นการพักผ่อนหย่อนใจประเภทหนึ่ง

⁷⁵ Rojek, Leisure Theory: Principles and Practices, p. 178

⁷⁶ Ibid.,

วิพากษ์แนวคิดอนุรักษนิยม

นักสังคมวิทยาชื่อ Chris Rojek ได้วิพากษ์ทฤษฎีหน้าที่นิยม (functionalism) ที่ใช้ในการวิเคราะห์การพักผ่อนหย่อนใจว่าเป็นมุมมองแนวอนุรักษนิยม และเสนอให้เรียกทฤษฎีหน้าที่นิยมว่า “ลัทธิพิธีรีตองทางสังคม” (social formalism) เขาแย้งทฤษฎีหน้าที่นิยมและกรอบความคิดแนวจารีตอื่น ๆ ว่า ประการแรก การตีความความสัมพันธ์ทางการพักผ่อนหย่อนใจ (leisure relations) และประสบการณ์การพักผ่อนหย่อนใจนั้นตรงตายตัวเกินไปเพราะกล่าวถึงเพียงกิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจที่สังคมยอมรับ เช่น การดูโทรทัศน์ การเที่ยวผับและการพักผ่อนหย่อนใจในครอบครัว แต่กลับไม่ค่อยให้ความสำคัญกับการพักผ่อนหย่อนใจที่ถือว่าเบี่ยงเบนจากปรกติ เช่น การเสพยาเสพติด การลักขโมย แฟนบอลคลั่งราวี (football hooliganism) กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับภาพโป๊ เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นจริง ประการที่สอง แนวคิดอนุรักษนิยมเน้นว่าการพักผ่อนหย่อนใจสัมพันธ์กับเสรีภาพ โดยละเลยว่าโอกาสและกิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจเป็นการประดิษฐ์สร้างทางสังคม (socially constructed) ภายใต้โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงเพศภาวะ (gender) ชนชั้น วัฒนธรรมและชาติพันธุ์ นอกจากนี้ ยังละเลยว่าค่านิยม (values) มีส่วนสำคัญในความสัมพันธ์ทางการพักผ่อนหย่อนใจ และประการสุดท้าย แนวคิดอนุรักษนิยมให้ความสำคัญกับความสมดุลในทางเลือก (choice) ความยืดหยุ่น (flexibility) และความมุ่งมั่นส่วนตัว (self-determination) แต่กลับไม่สนใจเลยว่ามีหลากหลายในการที่คนเราเลือกประเภทของการพักผ่อนหย่อนใจ อะไรที่พวกเขาต้องการและอะไรที่ต้องการหลีกเลี่ยง คำวิจารณ์ของโรเย็คเป็นส่วนหนึ่งของการวิพากษ์แนวคิดเรื่องการพักผ่อนหย่อนใจกระแสหลักหรือกระแสที่มีผู้ชายเป็นหลัก (male-stream) ในสังคมวิทยา⁷⁷

⁷⁷ Horna, *The Study of Leisure: An Introduction*, pp. 67-68

ความละเอียดแห่งยุคสมัยและวัตถุที่ไม่มีใครต้องการ

ในส่วนนี้ จะกล่าวถึงสองประเด็นใหญ่ที่มีความสำคัญ ซึ่งในความคิดของผม ได้ส่งผลกระทบต่อความคิดเรื่องการเก็บสะสมและต่อวัตถุที่เก็บสะสมนำไปสู่การถกเถียง/โต้แย้งและข้อเสนอใหม่ๆ ในวงการวัฒนธรรมเก็บสะสม

ประเด็นแรกคือเรื่องความละเอียดแห่งยุคสมัยและวัตถุที่ไม่มีใครต้องการ ซึ่งจะเน้นที่กรณีของชาวเมารี ชนพื้นเมืองของประเทศนิวซีแลนด์ มีธรรมเนียมปฏิบัติเก่าแก่ที่ปัจจุบันไม่ทำกันแล้วเรียกว่า “โทอิโมโคะ” (“Toi moko” บางครั้งเรียกว่า “mokomokai” หรือ “upoko tuhi”) เป็นศิวะของคนตายที่ถูกตัดออกมาเพื่ออนุรักษ์ไม่ให้เน่าเสียเพื่อการเก็บรักษาไว้ มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่าการกระทำเช่นนี้อาจมีเหตุผล 2 ประการ ประการแรก การเก็บศิวะของผู้ตายที่อนุรักษ์ไว้นี้ มักเป็นศิวะของผู้ที่รักใคร่หรือสมาชิกในครอบครัว ต้องการเก็บไว้เสมือนวัตถุแห่งความรัก แทนความทรงจำที่ดีเกี่ยวกับผู้ตายและความเศร้าโศกที่สูญเสียคนรักไป (อาจกล่าวว่าเป็นวัตถุที่มีนัยของความอาลัยอาวรณ์ การโหยหาและการให้เกียรติก็ได้ – นิตี) ประการสอง ศิวะที่เก็บไว้นี้เป็นเสมือนวัตถุแห่งชัยชนะเหนือศัตรู ที่มีนัยของการประจักษ์และการประชันประชันแย่งกัน⁷⁸ และบางครั้งก็มอบให้เป็นของขวัญพิเศษแห่งชัยชนะ เพราะความเชื่อ

---

⁷⁸ ถ้อยความในภาษาอังกฤษคือ “as a trophy of war to be “reviled” and “ridiculed”” – ดู Amber Aranui, “Research into the Early Collection and Trade of Toi moko”, 26/04/2011, <<https://www.tepapa.govt.nz/sites/default/files/early-collection-trade-of-toi-moko.pdf>> (สืบค้นข้อมูลในอินเทอร์เน็ต วันที่ 2 มกราคม 2564)

ที่ว่าใบหน้าที่มีรอยสัก⁷⁹ มี “มานะ” (mana)⁸⁰ ของบุคคลนั้น ๆ อยู่ ดังนั้น จึงมีนัยของการที่ผู้ชนจะมีมานะเพิ่มพูนขึ้น แต่มานะของผู้แพ้วจะลดน้อยลง อีกทั้งยังมีรายงานว่าในช่วงเวลาแห่งความสงบสุข จะมีการรวบรวมศิระษะที่ชาวเมารีเผ่าหนึ่งยึดได้จากอีกเผ่าหนึ่ง แล้วจัดงานฉลองขึ้นเพื่อแลกเปลี่ยนศิระษะ ต่างฝ่ายต่างคืนศิระษะให้เผ่าของผู้ตาย เสมือนเป็นตัวแทนของการสมานฉันท์⁸¹

อันที่จริง ลักษณะของโทอิโมโคะไม่น่าดูเลยอันเนื่องมาจากวิธีการอนุรักษ์ กล่าวคือศิระษะจะถูกตัดออกจากร่างในระดับพันกราม สมองและลูกตาทั้งสองข้างถูกควักออก แล้วเย็บเปลือกตาบนและล่างติดกัน ริมฝีปากถูกตัดออกเพื่อให้เห็นฟัน แล้วนำศิระษะนั้นไปตากแดดและรมควันจนแห้ง ผลลัพธ์ที่ได้คือ

⁷⁹ ในสมัยก่อนคนเมารีมีรอยสักที่เรียกว่า “moko” บนใบหน้า ซึ่งบ่งบอกถึงบรรพบุรุษและประวัติของปัจเจกชนแต่ละคน ยิ่งในยุคแรก ๆ ก็ยังเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญมาก แสดงถึงตำแหน่งทางสังคม (social rank) ความรู้ ทักษะ และคุณสมบัติที่เหมาะสมกับการแต่งงาน รอยสักบนใบหน้าเป็นการแสดงถึงอัตลักษณ์เมารี เนื่องจากคนเมารีเชื่อว่าศิระษะเป็นอวัยวะที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดของร่างกาย รอยสักบนใบหน้าจึงมีนัยที่สำคัญอย่างยิ่งยวด – ดู Matt Crawford, “The Meaning of Ta Moko, Traditional Maori Tattoos”, <<https://www.newzealand.com/int/feature/ta-moko-maori-tattoo/>> (สืบค้นข้อมูลในอินเทอร์เน็ต วันที่ 3 มกราคม 2564)

⁸⁰ ชาวเมลานีเซียและโพลินีเซีย ซึ่งรวมถึงคนเมารีด้วย ล้วนมีความเชื่อในเรื่อง “mana” ซึ่งหมายถึงพลังเหนือธรรมชาติ (supernatural force or power) ที่มีในบุคคล ภูตผีวิญญูณหรือวัตถุก็ได้ มานะอาจเป็นสิ่งที่ดีหรือชั่วร้ายก็ได้ อาจมีคุณหรือโทษก็ได้ มีการถกเถียงในหมู่นักวิชาการว่ามานะอาจเกี่ยวข้องกับคนที่บุคคล หรือสิ่งอื่น ได้มาซึ่งพลังหรืออำนาจนั้น บ้างก็แย้งว่ามานะปรากฏในสังคมเมลานีเซียที่มีการจัดระเบียบอย่างซับซ้อน เป็นเสมือนสัญลักษณ์ที่แสดงถึงคุณสมบัติเฉพาะของบุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมและอำนาจ (authority) ของผู้นั้น – ดู The Editors of Encyclopaedia Britannica, “Mana, Polynesian and Melanesian Religion”, <<https://www.britannica.com/topic/mana-Polynesian-and-Melanesian-religion>> (สืบค้นข้อมูลในอินเทอร์เน็ต วันที่ 3 มกราคม 2564)

⁸¹ Aranui, “Research into the Early Collection and Trade of Toi moko”.

ศีรษะ (และกระโหลก) ที่กลวงไปจนเอามือสอดเข้าไปได้ แต่ที่น่าอัศจรรย์ยิ่งคือ รอยสักบนใบหน้ายังคงอยู่อย่างชัดเจน⁸²

มีรายงานว่าโทอิโมโคะเริ่มเป็นสิ่งที่คนอังกฤษสนใจในลักษณะของ “วัตถุที่ทำให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น” (ซึ่งรวมถึงอาวุธ สร้อยคอ เครื่องมือต่าง ๆ เครื่องนุ่งห่ม การแกะสลัก ฯลฯ) ในต้น ค.ศ. 1770 Joseph Banks นักพฤกษศาสตร์ประจำเรือ Endeavour ที่มี James Cook เป็นกัปตันเรือเอาของแลกเปลี่ยนศีรษะของเด็กชายอายุราว 14-15 ปีที่อนุรักษไว้จากผู้เผ่าเมารีคนหนึ่ง ว่ากันว่าเพราะเบ็งค์ต้องการหลักฐานเพื่อพิสูจน์ว่าคนเมารีเป็นพวกกินเนื้อของศัตรู และจากบันทึกของเขา พบว่าเขาได้แลกเปลี่ยนคนเมารีได้อย่างน้อย 4 ชิ้น หลังจากนั้นมาโทอิโมโคะก็กลายเป็นวัตถุที่ชาวตะวันตกเก็บสะสม⁸³ หนึ่งในหลายเหตุผลที่ทำให้คนเหล่านี้สนใจและอยากได้โทอิโมโคะก็เพราะใบหน้าของศีรษะคนเมารีมีรอยสัก ซึ่งชาวตะวันตกไม่เคยเห็นมาก่อน

ตั้งแต่นั้นมา โทอิโมโคะของคนเมารีก็กลายเป็นที่ต้องการของชาวอังกฤษและยุโรปชาติอื่น ๆ และกลายเป็นหนึ่งในวัตถุของ “ชุดเก็บสะสม” มีค่าที่ไม่ว่าจะเป็นเอกชนหรือในระดับสถาบัน เช่น พิพิธภัณฑ์และโรงพยาบาลต่าง ๆ ประารถนาที่จะมีไว้ในครอบครอง ทว่า อย่างน้อยตั้งแต่ปี 1987 สถาบันหลายแห่งนอกประเทศนิวซีแลนด์ได้เริ่มส่งโทอิโมโคะที่ครอบครองไว้คืนสู่คนเมารีด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น ตัวแทนของเผ่าเมารี ภายใต้การสนับสนุนของรัฐบาลนิวซีแลนด์ จะอ้างเหตุผลว่าศีรษะที่ตนต้องการได้คืน ซึ่งมักเป็นคนเผ่าเดียวกัน

⁸² Anthony Hubbard, “The trade in preserved Maori heads”, *Sunday Star Times, Stuff*, Feb. 18, 2009, <<https://www.stuff.co.nz/sunday-star-times/features/feature-archive/212741/The-trade-in-preserved-Maori-heads>> (สืบค้นข้อมูลในอินเทอร์เน็ตวันที่ 3 มกราคม 2564)

⁸³ Aranui, “Research into the Early Collection and Trade of Toi moko”.

เป็นซากศพมนุษย์ (human remains) มีชิ้นงานศิลปะ (art works) ทำให้บางประเทศ เช่น ฝรั่งเศส ยินดีที่ส่งคืนให้ (เพราะไม่ใช่ชิ้นงานศิลปะที่ฝรั่งเศสยึดมาจากประเทศต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก) ใน ค.ศ. 2004 อังกฤษออกกฎหมายใหม่ที่อนุญาตให้ซากศพมนุษย์ที่มีอายุต่ำกว่าหนึ่งพันปีส่งคืนประเทศที่เป็นเจ้าของได้ หลังจากนั้น พิพิธภัณฑ์หลายแห่งในสหรัฐอเมริกา ก็ปฏิบัติตาม ด้วยการส่งศีรษะ (และโครงกระดูก) ของคนเมารีที่ครอบครองไว้คืนให้แก่เผ่าเมารี⁸⁴

เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งคือการเปลี่ยนทัศนคติของชาวตะวันตกต่อคนพื้นเมือง จากทัศนคติหรือมุมมองที่เคยเห็นว่าคนพื้นเมืองเป็นพวกป่าเถื่อน ล้าหลัง ไร้เชลลา หรือเป็นพวกกินคน (ความเชื่อของแองค์เป็นตัวอย่างหนึ่ง) กระทั่งคิดว่าผู้คนเหล่านี้ไม่ใช่มนุษย์ เป็นสิ่งแปลกประหลาด ตามมาด้วยความอยากรู้อยากเห็นเกี่ยวกับคนพื้นเมือง ดังจะเห็นได้ว่าในมุมมองของชาวตะวันตก เครื่องมือ เครื่องประดับหรือสิ่งของอื่น ๆ ที่คนพื้นเมืองประดิษฐ์ขึ้น หรือแม้แต่ร่างกายและใบหน้าอย่างโทอิโมโคะ ล้วนเป็น “วัตถุที่ทำให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น” ที่มีคุณค่าหรือราคา จึงควรเก็บสะสมไว้ แต่ในปัจจุบันทัศนคติเช่นนี้ไม่เป็นที่ยอมรับกันอีกแล้ว ทั้งนี้เนื่องจาก ในด้านหนึ่ง ชนพื้นเมืองในประเทศต่าง ๆ มีความกระตือรือร้นในการเรียกร้องและต่อสู้เพื่อสิทธิและความเท่าเทียมกันทางสังคม-การเมือง ซึ่งรวมไปถึงการเปลี่ยนทัศนคติในแง่ลบของคนกลุ่มอื่นต่อชนพื้นเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความคิดความเชื่อที่ว่าชนพื้นเมืองมีใช่มนุษย์ หรือเป็นพวกที่ป่าเถื่อน โหดร้าย กินเนื้อมนุษย์ ซึ่งจำต้องถูกลบล้างให้หมดไป นำไปสู่การผันแปรทางความคิดและทัศนคติในสังคมทั่วไป และตัวอย่างที่ดีของการเปลี่ยนแปลงทางความคิดและทัศนคติต่อชนพื้นเมือง จะเห็นได้จากโทอิโมโคะที่เก็บสะสมไว้ตามสถาบันต่าง ๆ

⁸⁴ Hubbard, “The trade in preserved Maori heads”.

Dr. Jason Monaghan ผู้อำนวยการของ Guernsey Museums กล่าวต่อผู้สื่อข่าว BBC ว่าทางพิพิธภัณฑ์ไม่ทราบอย่างแน่ชัดว่าได้โทอิโมโคะ (ซึ่งอยู่ในครอบครองมานานกว่า 100 ปี) มาได้อย่างไร เพราะการแลกเปลี่ยนวัตถุต่างๆ ระหว่างนักเก็บสะสมและนักวิชาการเกิดขึ้นตลอดเวลา อันที่จริง โทอิโมโคะ ถูกเก็บอยู่ในห้องเก็บวัตถุของพิพิธภัณฑ์มานานหลายทศวรรษแล้ว ไม่เคยถูกนำออกมาแสดงเลย เพราะแม้แต่ภาพถ่ายโทอิโมโคะก็ถูกมองว่าเป็นเรื่องน่ารังเกียจ ทำให้คนไม่พอใจ เขากล่าวต่ออีกว่าได้ติดต่อ Te Papa Tongerewa พิพิธภัณฑ์แห่งชาตินิวซีแลนด์ในเรื่องนี้ ซึ่งทางพิพิธภัณฑ์ก็ตั้งใจมากเพราะไม่ทราบว่ามีโทอิโมโคะเก็บอยู่ที่ใดบ้าง และจริงจังในเรื่องนี้มาก ได้ส่งคณะจากนิวซีแลนด์ที่ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์ ผู้อาวุโสจากเผ่าเมารีและเจ้าหน้าที่อื่นๆ มาเจรจาเรื่องการส่งคืนโทอิโมโคะสู่นิวซีแลนด์ นอกจากนี้บีบีซียังได้รายงานอีกว่าพิพิธภัณฑ์แห่งชาตินิวซีแลนด์ประมาณว่ามีวัตถุที่เป็นซากหรือชิ้นส่วนของร่างกายของบรรพบุรุษเมารีราว 650 ชิ้นทั่วโลก ส่วนใหญ่อยู่ในสถาบันต่างๆ ในยุโรป⁸⁵

สถาบันแห่งอื่นก็ดูจะมีทัศนคติที่คล้ายๆ กัน มีรายงานข่าวของบีบีซีอีกชิ้นว่าหลังจากที่มหาวิทยาลัยเบอร์มิงแฮมได้ส่งโทอิโมโคะหนึ่งชิ้นและกระดูกศีรษะจำนวนหนึ่งคืนให้นิวซีแลนด์ ก็ไม่แน่ใจว่าจะทำอย่างไรกับวัตถุที่เป็นซากหรือชิ้นส่วนของร่างกายมนุษย์จำนวนมากที่อยู่ในครอบครอง Dr. June Jones ผู้เชี่ยวชาญด้านความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยเปิดเผยว่าชิ้นส่วนเหล่านี้ถูกเก็บไว้ในกล่อง แต่กล่องมีบันทึกว่ามาจากที่ไหนบ้าง ซึ่งรวมถึงประเทศฟิลิปปินส์ ออสเตรเลีย ออสเตรเลีย

⁸⁵ *BBC News online*, “Maori head in Guernsey museum to return to New Zealand”, 8 October 2013, <<https://www.bbc.com/news/world-europe-guernsey-24429900>> (สืบค้นข้อมูลในอินเทอร์เน็ต วันที่ 3 มกราคม 2564)

สหรัฐอเมริกาและนิวซีแลนด์ บางกล่องก็เขียนไว้แค่คำว่า “อินคา” แต่ไม่ค่อยมีรายละเอียดเกี่ยวกับที่มาของมัน แต่เป็นไปได้ว่าปัจเจกชนผู้รวบรวมเก็บสะสมสิ่งเหล่านี้ไว้ในช่วงทศวรรษ 1700 และ 1800 แล้วบริจาคมให้มหาวิทยาลัยเมื่อมีการก่อตั้งขึ้นในปี 1825 เธอกล่าวว่าวัตถุเหล่านี้ถูกขโมยหรือซื้อขายมา ซึ่งเป็นการกระทำในอดีตที่คนปัจจุบันรู้สึกอายใจจึงไม่ถูกต้องที่จะเก็บมันไว้ สิ่งของส่วนใหญ่เป็นกระดูกศีรษะ เมื่อมหาวิทยาลัยส่งคืนวัตถุเหล่านี้ให้พิพิธภัณฑ์แห่งชาตินิวซีแลนด์ ผู้อาวุโสเมารีได้เดินทางไปรับมอบด้วย และได้กล่าวผู้สื่อข่าวว่าการส่งคืนชิ้นส่วนของร่างกายคนเมารีเป็นเรื่องพิเศษเสมอ เพราะมันคือการกลับคืนสู่บ้านของบรรพบุรุษเมารี

นอกจากส่งคืนให้นิวซีแลนด์แล้ว ยังมีการส่งซากของร่างกายมนุษย์คืนให้ชนพื้นเมืองในสหรัฐอเมริกาด้วย ซึ่งดอกเตอร์โจนส์เดินทางไปส่งให้ด้วยตนเอง เธอกล่าวว่าสำหรับชนพื้นเมือง มันไม่ใช่เป็นแค่กระดูกมนุษย์ แต่มันเป็นการได้มรดก (heritage) ของเผ่ากลับคืน ออสเตรเลียก็เป็นอีกประเทศหนึ่งที่มหาวิทยาลัยเบอร์มิงแฮมมีแผนที่จะส่งกระดูกศีรษะคืนให้

นอกจากนี้ มีรายงานว่ามหาวิทยาลัยแอบเบอร์ดีนอ้างว่ามีวัตถุที่เกี่ยวข้องกับเมารีราว 80,000 ชิ้นอยู่ในครอบครอง บางส่วนได้ส่งคืนให้นิวซีแลนด์แล้วในปี 2006 ซึ่ง Neil Curtis ภัณฑารักษ์ของ Marischal Museum ที่อยู่ในสังกัดของมหาวิทยาลัย ได้กล่าวว่าสิ่งเหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงวัตถุอีกแล้ว แต่มันคือผู้คน (people)⁸⁶

---

⁸⁶ Faye Chambers, “What to do with an ancient skull and head collection?”, *BBC News online*, 23 November 2013, <<https://www.bbc.com/news/uk-england-birmingham-24939696>> (สืบค้นข้อมูลในอินเทอร์เน็ต วันที่ 3 มกราคม 2564)

วัตถุที่มีนัยทางการเมือง แต่ดูไร้ค่าเชิงเศรษฐกิจ

ในข้อเขียนเรื่อง “การเมืองเรื่องสามัญ (ชน)” ผู้เขียนเริ่มต้น ดังนี้

แนวคิด Contemporary Collecting หรือการสะสมวัตถุร่วมสมัย กำลังได้รับความสนใจอย่างมากในวงการมิวเซียมสากล

พวกเขาหันเหจากพันธกิจการเก็บวัตถุโบราณหายากในอดีต มาเก็บสิ่งของสามัญ และบ้างเป็นของที่มีอยู่ดาษดื่น ‘หาง่าย’ ในปัจจุบันแทน อาทิ พิพิธภัณฑ์ V&A Museum เลือเก็บผลิตภัณฑ์ขนตาปลอมที่มีพีริเซนเตอร์เป็นนักร้องชื่อดัง เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของ กระแสบริโภคนิยม และการใช้ทรัพยากรการผลิตอย่างฟุ่มเฟือย หรือที่ Museum of London ซึ่งเก็บภูเขาไขมัน (Fatberg) ที่อุดตันท่อน้ำทิ้งใต้ดิน โดยมองว่าเจ้าก้อนสิ่งปฏิภูลนี้บ่งบอกถึงวิถีชีวิต รวมถึงปัญหา การทิ้งขว้างขยะของคนเมืองในยุคนี้⁸⁷

“การสะสมวัตถุร่วมสมัย” คืออะไร? มีผู้นิยามว่าเป็นการรวบรวมวัตถุต่าง ๆ (ในภาษาอังกฤษ ใช้คำว่า “collecting objects, materials”) และเรื่องราวต่าง ๆ จากเหตุการณ์ในอดีตอันใกล้หรือปัจจุบันที่แสดงให้เห็นวัฒนธรรมในรูปแบบร่วมสมัย สถาบันทางมรดกวัฒนธรรมจำนวนมากระบุว่า การสะสมวัตถุร่วมสมัยห้อมล้อมไปด้วย “ความทรงจำที่ยังมีชีวิตอยู่” (living memory) หรือวัตถุต่าง ๆ ในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา การสะสมประเภทนี้ช่วยเติมช่องว่างเกี่ยวกับความคิดเรื่องชุดเก็บสะสมให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และให้ภาพประวัติศาสตร์ช่วงใกล้ ๆ

---

⁸⁷ Museum Minds (เรื่อง, ปฏิพล รัชตอาภา - ภาพ) “การเมืองเรื่องสามัญ (ชน) คุยกับผู้ดูแล “พิพิธภัณฑ์สามัญชน” ผู้จัดเก็บเหรียญปราบกบฏจากผู้สนับสนุนรัฐบาลคณะราษฎร แห่ง พ.ศ. 2476 ตื่นตบแห่ง พ.ศ. 2553 ถึงเสื้อยืดที่มีสีน้ำเงินสดกระเซ็นแห่ง พ.ศ. นี้”, *The Cloud*, 3 พฤศจิกายน 2563, <<https://readthecloud.co/museum-of-the-commonners/>> (สืบค้นข้อมูลในอินเทอร์เน็ต วันที่ 4 มกราคม 2564), เน้นโดยผู้เขียน

ที่ถูกต้องขึ้น ช่วยให้แน่ใจได้ว่าประวัติศาสตร์ของเราได้รับการเก็บรักษาไว้เพื่อให้คนทั่วไปเข้าถึงและเรียนรู้จากความรู้อันไพศาลนี้ **เรื่องปกติสามัญและเรื่องประจำวัน (the ordinary and everyday)** เป็นสิ่งสำคัญต่อการสะสมวัตถุร่วมสมัย มันอาจดูเป็นเรื่องพื้นๆ น่าเบื่อในตอนี้ แต่อาจบอกอะไรที่ลึกซึ้งในอนาคตก็นได้ อาจกล่าวได้ว่ามันคือการอนุรักษ์เหตุการณ์ในเวลาจริง (real time events) ที่จะมีความสำคัญเชิงการอ้างอิงทางประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาหลังจากนี้⁸⁸

ผู้เชี่ยวชาญด้านพิพิธภัณฑ์อีกผู้หนึ่งให้ความเห็นว่าการสะสมวัตถุร่วมสมัยไม่ใช่เรื่องใหม่ มีบันทึกว่าย้อนกลับไปช่วงทศวรรษ 1930 ผู้อำนวยการของ American Association of Museums ประสบปัญหาว่าในขณะที่มีวัตถุมากมายที่เก็บสะสมไว้ แต่กลับมีความยากลำบากกว่าและไม่เพลิดเพลินนักในการหาวัตถุที่สัมพันธ์กับเหตุการณ์ร่วมสมัย ด้วยเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมเชิงวัตถุ (material culture) ในแง่ที่ว่าในทุกๆ วันเราต้องคิด/จัดแบ่งวัตถุว่าประเภทใดเป็นมรดก (heritage) หรือมีคุณค่าทางวัฒนธรรม พิพิธภัณฑ์จึงอาจเก็บรักษาเคียวที่ใช้ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ไว้ในชุดเก็บสะสม แต่ไม่เก็บโลหะสมัยใหม่ (modern metal) หรือโต๊ะทำงานแบบ MDF desks ทั้งนี้ เนื่องจากเคียวเป็นวัตถุที่หายากกว่า (rarer specimen) ที่สะท้อนถึงงานที่หนักและยากลำบากของชีวิตชนบทในอดีต ทว่าเราก็อาจโต้แย้งว่าวัตถุสองประเภทหลัง (โลหะและโต๊ะสมัยใหม่) มีความสำคัญเช่นกัน เพราะมันสะท้อนถึงการทำงานในสังคมทั่วไปในปัจจุบัน⁸⁹

---

⁸⁸ Recollect, “Contemporary Collecting. What does contemporary collecting means?”, <<https://www.recollectcms.com/contemporary-collecting/>> (สืบค้นข้อมูลในอินเทอร์เน็ต วันที่ 6 มกราคม 2564)

⁸⁹ MuseumEtc, “Contemporary Collecting: Theory and Practice, by Owian Rhys”, pp. 9-10, <<https://museumsetc.com/products/collecting>> (สืบค้นข้อมูลในอินเทอร์เน็ต วันที่ 6 มกราคม 2564)

ด้วยเหตุนี้ การสะสมวัตถุร่วมสมัยจึงต่างจากการเก็บสะสมวัตถุในพิพิธภัณฑ์ทั่วไป เพราะการสะสมวัตถุร่วมสมัยมุ่งเน้นที่การเก็บรักษาวัตถุที่เราประสบพบเห็นกันอยู่ทั่วไปหรือในชีวิตประจำวัน เป็นสิ่งของ/วัตถุที่เราคุ้นเคย อาจเป็นสิ่งละอันพันละน้อยที่เราไม่ใส่ใจเพราะอาจดูไม่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมหรือมูลค่าเชิงเศรษฐกิจ แต่หากพิจารณาจากมุมมองของการสะสมวัตถุร่วมสมัย จะเห็นว่าวัตถุ/สิ่งของของเหล่านี้มีสารพัน “เรื่องเล่า” ที่รอให้ผู้ที่สนใจหรือใฝ่ใจอยากรู้เข้ามาค้นหา ศึกษาหรือรับทราบ ไม่ว่าจะเป็น “โบราณวัตถุอย่าง ‘เหรียญปราบกบฏ’ เหรียญที่ระลึกซึ่งทำแจกผู้สนับสนุนรัฐบาลคณะราษฎรในการปราบกบฏคณะกู้บ้านกู้เมืองเมื่อ พ.ศ. 2476 จวบจนไอคอนแห่งการประท้วง พ.ศ. 2553 อย่าง ‘ตีนตบ’ อีกทั้งเสื้อยืดพิมพ์ลายประกาศหลากหลายอุดมการณ์” หรือ “เสื้อยืดสีขาวที่มีสีน้ำเงินสาดกระเซ็นเป็นรอยไปทั้งตัว (ซึ่งเป็นคราบบนเสื้อยืดที่เกิดจากน้ำผสมสารเคมีที่ตำรวจปราบจลาจลฉีดใส่ผู้ประท้วงในปี 2563 - นิติ)”⁹⁰ รวมถึงโปสเตอร์ทางการเมือง ภาพวาด และวัตถุ/สิ่งของที่มีนัยทางการเมืองอื่น ๆ อีกมากมายที่ “พิพิธภัณฑ์สามัญชน” เก็บรวบรวมไว้ “เพื่อเป็นหมุดหมายของภาพรวมประวัติศาสตร์บ้านเราในอนาคต โดยพิพิธภัณฑ์นี้จัดเก็บวัตถุที่มาจาก การประท้วงเรียกร้องทางการเมืองตั้งแต่อดีต (เท่าที่ทำได้) จวบจนปัจจุบัน ตอนนี้มีของในสะสมนับพันชิ้นและมีเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทุกวัน แถมยังมีนิตรรศการหมุนเวียนตามพื้นที่จังหวัดต่าง ๆ ในหลายภาคทั่วประเทศ”⁹¹

ดูเหมือนว่าในขณะนี้ พิพิธภัณฑ์สามัญชนจะเป็นพิพิธภัณฑ์แห่งแรกและแห่งเดียวในประเทศไทยที่ดำเนินการและจัดระบบการเก็บวัตถุตามแนวคิดเรื่องการสะสมวัตถุร่วมสมัย เนื่องจากเพิ่งก่อตั้งขึ้นจึงมีปัญหา/อุปสรรค

⁹⁰ Museum Minds, “การเมืองเรื่องสามัญ (ชน) คู่กับผู้ดูแล “พิพิธภัณฑ์สามัญชน”

⁹¹ อ่างแล้ว

หลายประการ เช่น มีผู้ดูแลจัดการพิพิธภัณฑ์เพียงคนเดียว (ชื่อ**อานนท์ ขวาลาวันย์**) ไม่มีสถานที่หรือพื้นที่จัดการแสดงที่ถาวร ยังมีได้พัฒนาระบบการเก็บสะสมวัตถุที่ชัดเจน/แน่นอน – ตามคำกล่าวของอานนท์ที่ว่าจัดการ “ตามมีตามเกิด” เพราะตนเองมีงานประจำอย่างอื่น แต่ “ก็ยังเก็บ (สิ่งของต่าง ๆ) ไปเรื่อย ๆ แหละ (ตามที่มี) ผู้บริจาคไม่ประสงค์ออกนาม” – อย่างไรก็ตาม จุดเด่นของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้อยู่ที่การ “เน้นย้ำถึงความสำคัญในการเล่าเรื่อง การเมืองบนท้องถนน เพราะหากไม่มีชิ้นส่วนเหล่านี้ (วัตถุ/สิ่งของที่มีนัยทางการเมือง) เราก็จะไม่เข้าใจอย่างถ่องแท้ว่าการเมืองในสภาพหรือการเมืองภาพใหญ่นั้นมีที่มาที่ไปอย่างไร”⁹²

แม้ว่าพิพิธภัณฑ์สามัญชนจะมีปัญหา/อุปสรรคในเรื่องการดำเนินการ แต่การจัดแสดงวัตถุ/สิ่งของที่เก็บสะสมไว้ก็ดูเป็นที่สนใจของเอกชนอื่น ๆ ที่ได้เข้ามาให้การสนับสนุนและความร่วมมือ เช่น Many Cuts Art Space แกลเลอรีแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่ ร่วมกับพิพิธภัณฑ์สามัญชนในการจัด “นิทรรศการ สะ-สม: ประวัติศาสตร์ที่ไม่ถูกเขียน” ขึ้นระหว่างวันที่ 8 ตุลาคม – 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2563 โดยใช้แกลเลอรีเป็นสถานที่จัดแสดง “สิ่งของที่เกิดจากการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคม ทั้งบนท้องถนน รวมไปถึงการเรียกร้องประเด็นเชิงสังคมที่ตั้งคำถาม เรียกร้อง หรือต่อรองการผู้มีอำนาจอย่างอำนาจรัฐ”⁹³ อันเป็นจุดเด่นของพิพิธภัณฑ์สามัญชนนั่นเอง

⁹² อ่างแล้ว และสำหรับผู้ที่สนใจ โปรดดูเว็บไซต์ของ “พิพิธภัณฑ์สามัญชน” ที่ <<https://commonmuze.com/>>

⁹³ ประชาไท, “นิทรรศการ สะ-สม: ประวัติศาสตร์ที่ไม่ถูกเขียน โดยพิพิธภัณฑ์สามัญชน ภัณฑารักษ์ โลลา พิมาณรัตน์”, <<https://prachatai.com/activity/2020/10/89871>> (สืบค้นข้อมูลในอินเทอร์เน็ต วันที่ 4 มกราคม 2564)

วัฒนธรรมเก็บสะสมไม่เหมือนเดิมอีกแล้ว

ในบทความนี้ ผมได้อภิปรายถึงข้อเสนอ แนวคิดและวิาทะบางประการในเรื่องวัฒนธรรมเก็บสะสม นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงเหตุผล ที่มาและพัฒนาการของการเก็บสะสมสิ่งของ/วัตถุ รวมถึงความเกี่ยวข้องของระหว่างวัฒนธรรมเก็บสะสมกับเรื่องอื่น เช่น พิพิธภัณฑ์ ความคิดเรื่องการพักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น

ในตอนท้ายผมได้กล่าวถึงประเด็นสำคัญสองประการ นั่นคือความละเอียดแห่งยุคสมัยและวัตถุที่ไม่มีใครต้องการ ซึ่งเน้นเรื่องวัตถุที่เป็นซากหรือชิ้นส่วนของร่างกายมนุษย์ที่ชาวตะวันตกให้ความสนใจและนิยมเก็บสะสมในอดีต ด้วยทัศนคติหรือมุมมองที่ว่าชิ้นส่วนเหล่านี้เป็นวัตถุที่ทำให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น มีไข่มุมมนุษย์ ทว่า ในหลายประเทศทัศนคติหรือมุมมองเช่นนี้ไม่เป็นที่ยอมรับกันอีกแล้ว ตรงกันข้าม ผู้ที่วัตถุเหล่านี้ไว้ในครอบครองกลับรู้สึกว่าเป็นเรื่องที่ถูกต้องและน่าละเอียดใจ รู้สึกผิดต่อการกระทำในอดีตของผู้ที่ครอบครองวัตถุเหล่านี้ จึงได้พยายามส่งคืนให้ผู้ที่เป็นเจ้าของอย่างแท้จริง อันเป็นผลมาจากความคิดและทัศนคติชุดใหม่ที่ว่าซากหรือชิ้นส่วนต่าง ๆ ล้วนเป็นมนุษย์ที่เคยมีลมหายใจ มีเกียรติและศักดิ์ศรีแห่งการเป็นมนุษย์ และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของลูกหลานในปัจจุบัน

อีกประเด็นหนึ่งคือเรื่องวัตถุที่มีนัยทางการเมือง แต่ดูไร้ค่าเชิงเศรษฐกิจ ซึ่งเกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องการสะสมวัตถุร่วมสมัยที่เน้นการเก็บ/อนุรักษ์วัตถุต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันที่ผู้คนทั่วไปไม่สนใจ ไม่ตระหนักถึงความสำคัญของมัน อาจเป็นเครื่องมือเครื่องใช้หรืออุปกรณ์ต่าง ๆ อาจเป็นสิ่งของจิพาะละ เล็ก ๆ น้อย ๆ ฯลฯ แต่ในมุมมองของการสะสมวัตถุร่วมสมัย สิ่งของ/วัตถุเหล่านี้มักแฝงไว้ด้วยนัยบางประการ เช่น นัยทางสังคม วัฒนธรรมหรือการเมือง ดังเช่นที่พิพิธภัณฑ์สามัญชนได้ให้ความสนใจต่อการเก็บสะสมสิ่งของ/วัตถุที่บ่งบอกถึงเหตุการณ์ทางการเมืองในสังคมไทยในปัจจุบัน หรือในอดีตอันใกล้

ในความเห็นของผม ประเด็นทั้งสองมีความสำคัญประการหนึ่งที่มีร่วมกัน นั่นคือจุดเปลี่ยนของความคิดในเรื่องวัตถุที่เก็บสะสม โดยเฉพาะในเรื่องที่ว่าอะไรควรหรือไม่ควรเก็บ ในประเด็นแรก เรื่องความละเอียดแห่งยุคสมัยและวัตถุที่ไม่มีใครต้องการ เราได้เห็นแล้วว่าซากหรือชิ้นส่วนของร่างกายมนุษย์ที่เคยถูกจัดว่าเป็น “วัตถุที่ทำให้เกิดความออยากหรืออยากเห็น” นั้นถูกปฏิเสธโดยสิ้นเชิง อย่างน้อยจากสถาบันหลายแห่ง ว่าเป็นเพียงวัตถุ สิ่งของที่ไร้ชีวิต ตรงกันข้าม ทัศนคติในปัจจุบันกลับตระหนักและย้ำว่าสิ่งเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของผู้ที่เคยมีชีวิต มีเกียรติและศักดิ์ศรีเยี่ยงมนุษย์ทั้งหลาย ไม่ว่าจะป็นชนเผ่า/ชาติพันธุ์ใดก็ตาม

ที่น่าสนใจอย่างยิ่งคือความคิดที่เปลี่ยนไปแล้วนี้เกิดขึ้นก่อนการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์ “Black Lives Matter” ซึ่งเริ่มขึ้นในสหรัฐอเมริกา แล้วส่งผลกระทบไปทั่วโลก ความน่าสนใจประการหนึ่งของ “Black Lives Matter” คือการประท้วงที่นำไปสู่การตั้งคำถามเกี่ยวกับชีวิตของคนผิวดำจากอัฟริกาที่ถูกจับเป็นทาสในอดีต ถูกลดทอนให้เหลือเป็นเพียงแรงงาน มิใช่มนุษย์ และการที่ปัจเจกชนคนสำคัญบางคนที่สังคมเคยยกย่อง/สรรเสริญว่ามีคุณงามความดี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อสังคมในอดีต แต่มีส่วนได้ส่วนเสียหรือแม้กระทั่งร่ำรวยขึ้นจากการค้าทาสในยุคหนึ่ง ตัวอย่างเช่น Edward Colston พ่อค้าอังกฤษ ผู้บุญญาแห่งเมืองบริสตอล ข้าชายทาสจนร่ำรวย ด้วยเหตุนี้ รูปปั้นของเขาจึงถูกผู้ประท้วงทำลายและโยนลงน้ำที่ท่าเรือของเมือง⁹⁴ อันเป็นการกระทำที่มีนัยของการปฏิเสธและต่อต้านพฤติกรรมของโคลสตันในธุรกิจค้าทาสของเขา

---

⁹⁴ ดูรายละเอียดใน Kelly Grovier, “Black Lives Matter protests: Why are statues so powerful?”, *BBC Culture, BBC online*, 12 June 2020, <<https://www.bbc.com/culture/article/20200612-black-lives-matter-protests-why-are-statues-so-powerful>> (สืบค้นข้อมูลในอินเทอร์เน็ต วันที่ 6 มกราคม 2564)

ในอดีต แม้ว่าความคิดเรื่องการเก็บสะสมซากหรือชิ้นส่วนของร่างกายมนุษย์ จะเกิดขึ้นก่อนปรากฏการณ์ “Black Lives Matter” ก็ตาม แต่สิ่งที่ทั้งสองมีร่วมกัน คือความคิดหรือทัศนคติที่ว่าทุกคนเป็นมนุษย์ มีความเท่าเทียมกัน มิใช่ “คนอื่น” (the Other) ผู้แปลกประหลาด ป่าเถื่อน ล้าหลัง ต่ำต้อยหรือโง่เขลากว่า ไร้ความเป็นมนุษย์

ส่วนในประเด็นเรื่องการสะสมวัตถุร่วมสมัย แม้ว่าตามแนวคิดนั้น จะมุ่งหมายที่การเก็บสะสมวัตถุ/สิ่งของปรกติธรรมดาที่มีอยู่ทั่วไป จนมิได้ถูกพิจารณาว่ามีคุณค่าเชิงมรดกวัฒนธรรมก็ตาม ทว่า ในกรณีของพิพิธภัณฑ์ สัมภาษณ์ที่ได้กล่าวถึงในบทความนี้ จะเห็นว่าผู้เป็นภัณฑารักษ์เห็นความสำคัญของวัตถุ/สิ่งของที่บอกเล่าเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการเมืองไทยในปัจจุบันหรือร่วมสมัยที่ปรากฏขึ้นบนท้องถนน จากการกระทำของสามัญชนทั่วไป โดยไม่ได้มีการแบ่งแยกหรือกีดกันในเรื่องเพศ อายุ ชนชั้น กลุ่มชาติพันธุ์ และด้านอื่น ๆ ทำให้เราอาจตีความได้ว่าจุดมุ่งหมายของพิพิธภัณฑ์สัมภาษณ์คือการสะสมวัตถุร่วมสมัยของผู้คนหลากหลายกลุ่มที่ประกอบขึ้นด้วย “คนอื่น” ทั้งหลายในสังคมไทยที่มีใช้ชนชั้นนำหรือผู้มีอำนาจทางการเมือง ดังนั้น ภายใต้มุมมองและการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ “คนอื่น” เหล่านี้จึงมีความเท่าเทียมกัน โดยดูได้จากวัตถุ/สิ่งของที่เก็บสะสมที่พิพิธภัณฑ์ว่าล้วนมีความสำคัญเชกเช่นกัน

ตราบไคที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และวัตถุ/สิ่งของยังดำเนินไปอย่างไม่หยุดยั้ง พัฒนาการของวัฒนธรรมเก็บสะสมก็คงไม่หยุดเช่นกัน ในทางมานุษยวิทยา วัตถุ/สิ่งของมีความสำคัญต่อมนุษย์เป็นอย่างมาก จนอาจกล่าวได้ว่ามนุษย์ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยปราศจากวัตถุ/สิ่งของทั้งหลาย ทว่า มนุษย์เป็นผู้สร้างและให้ “ความหมาย” แก่วัตถุ/สิ่งของ ทำให้มันเกิดประโยชน์ มีมูลค่า คุณค่า หรือนัยบางประการ เมื่อไรก็ตามที่มนุษย์เปลี่ยนความคิดหรือทัศนคติต่อวัตถุ/สิ่งของนั้น ๆ ความหมายที่เปลี่ยนแปลงไปย่อมส่งผลกระทบต่อ การเก็บสะสมวัตถุ และต่อแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมเก็บสะสม กรณีเรื่องโทอิโมโตะ

และซากชิ้นส่วนร่างกายคนเมารีคงเป็นตัวอย่างที่ดีที่แสดงให้เห็นว่าวัตถุ
อาจมีได้เป็นเพียงสิ่งของที่ไร้ชีวิต หรือมีค่าแค่สำหรับเก็บสะสมไว้เท่านั้น
แต่วัตถุนั้น ๆ อาจมีคุณค่าหรือความหมายมากกว่าที่ครั้งหนึ่งเราเคยเข้าใจ
เพราะอันที่จริง มันเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ และยังเป็นมรดกที่มี
คุณค้ำมหาศาลต่อคนเมารี และต่อวงการวิชาการที่สนใจในเรื่องวัฒนธรรม
เก็บสะสม